

**СТРАТЕГІЯ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
В СИСТЕМІ ОСВІТИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
НА 2016-2021 РОКИ**

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	2-5
СТАН І ПРОБЛЕМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	6-10
МЕТА ТА ЗАВДАННЯ СТРАТЕГІЇ.....	10
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....	10-20
а) Основні принципи та напрями виховання особистості.....	10
б) Принципи й етапи формування виховного простору навчального закладу.....	17
СФЕРИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ.....	20-37
ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД І СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ.....	37-44
УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ.....	44
ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46-47

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Мистецтво виховання має ту особливість, що майже всім воно видається справою знайомою і зрозумілою, а декому — навіть справою легкою. І що зрозумілішим і легшим здається воно, то менше людина з ним знайома теоретично і практично.

К. Д. Ушинський

Сьогодні Україна переживає складний етап свого розвитку – Євромайдан і Революція гідності, тимчасова втрата Криму та військові дії на Сході країни, системна криза суспільства та проголошення європейського вектора цивілізаційного розвитку, початок цілого комплексу необхідних суспільству і державі реформ. У цих складних умовах викликів і загроз громадяни України стають творцями й безпосередніми учасниками процесів, покликаних забезпечити динамічний і складний перехід до нової якості демократичного суспільства, в якому підвищується рівень політичної участі громадян, ступінь забезпечення прав і свобод, утвердження їх гідності.

Нові виклики сьогодення дають підстави бути впевненими, що національна система освіти і виховання має стати потужною націєтворчою і державотворчою силою, рушієм побудови демократичної незалежної і цілісної України.

Перед системою освіти і виховання стоїть імператив докорінного оновлення, очищення від стереотипів, шаблонів мислення, псевдоїдей і лжецінностей минулого і сучасного з метою успішного розв'язання державотворчих завдань.

Тому на часі є визначення нової стратегії виховання – узагальненої моделі дій, необхідних для досягнення поставлених перед системою освіти і виховання багатовекторних цілей шляхом координації та розподілу її ресурсів.

Варто визнати, що за період незалежності України на державному рівні було розроблено низку документів, які визначили концептуальні засади виховної роботи, зокрема: Концепція національного виховання (1994), Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти (1996), Концепція національно-патріотичного виховання (2009), Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (2011), Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 рр., Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012). Вони залишаються актуальними в побудові сучасної системи виховної роботи.

Водночас очевидним є те, що внаслідок суттєвих розходжень між продекларованими і реальними векторами розвитку держави, внаслідок неоднозначних поглядів правлячих еліт на ідеологію і напрями розвитку освіти, багато позитивних і вартісних для української державності концептів виховної роботи залишилися за межами практичної реалізації і конкретних кроків. Як результат – нездатність значної кількості покоління народжених у незалежній державі громадян повною мірою зорієнтуватися у ситуації, яка склалася, правильно розставити необхідні акценти щодо державницьких, національних і особистісних

пріоритетів. Тривожними є факти масштабного маніпулювання суспільною свідомістю, поширення недостовірної і неправдивої інформації, проблеми національної ідентифікації, міжособистої нетерпимості, девальвації морально-духовних цінностей тощо.

Нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має давню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони вже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери.

Важливим у світлі гострих проблем сучасності стало затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (наказ МОНУ № 641 від 16 червня 2015 року) та прийняття загальнодержавного плану дій щодо її практичної реалізації - «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» (Указ Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015).

Наголошено, що національно-патріотичне виховання дітей та молоді має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, а злагоджена, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, навчальних закладів, інститутів громадянського суспільства, громадян повинна забезпечити формування національно-патріотичного виховного простору, ефективного щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Інтегруючими чинниками у вирішенні стратегічних виховних завдань на загальнодержавному рівні є єдина територія, державна мова, правовий простір, національна культура, наука і освіта, які у своїй сукупності утворюють єдиний виховний простір як об'єктивну умову її соціалізації.

Виховний простір – результат конструктивної діяльності соціальних суб'єктів різного рівня – індивідуальних (педагоги, діти, батьки, громадські діячі, депутати, соціальні працівники, лікарі, спортсмени тощо) і колективних (професійні спільноти, піклувальні ради, батьківські ради, методичні об'єднання класних керівників, органи учнівського самоврядування, дитячі громадські організації та ін.), що полягає у інтегрованому впливі на процес формування і розвиток особистості з метою забезпечення відчуття психологічного комфорту й сприятливих умов для її самовизначення, саморозвитку і самореалізації.

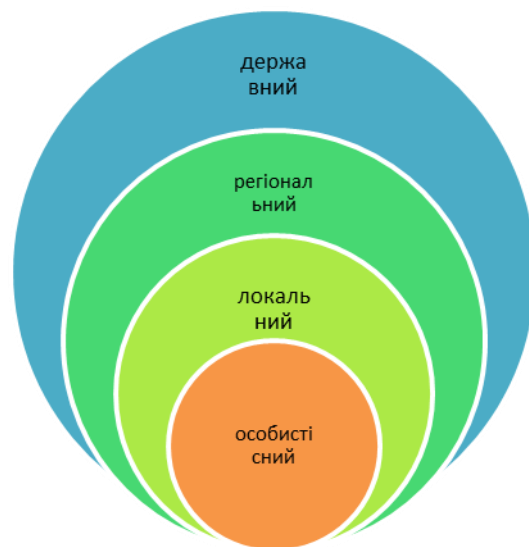
Виховний простір розглядають як частину потенційного виховного середовища, освоєну вихователями та вихованцями; поле виховної діяльності, що цілеспрямовано розвивається і перетворюється. Виховне середовище, за визначеннями науковців (І.Бех, Д.Григор'єв, В.Кириченко, Ю.Мануйлов,

Н.Селіванова, О.Соколова), - це сукупність факторів, що реально склалася і функціонує в соціумі.

Перетворення певного середовища у виховний простір не тільки підвищує його виховний потенціал, але й створює можливість більш ефективно керувати ним (І.Бех, В.Караковський, В.Кириченко, Л.Новікова, Н.Селіванова, О.Соколова).

Основним механізмом створення виховного простору є взаємодія суб'єктів, об'єднаних однаковим розумінням концепції виховного простору, педагогічних задач, єдиними принципами і підходами до виховання, подіями, у яких ключовим технологічним моментом є їхня спільна перетворююча діяльність. Тому, найбільш істотною якісною характеристикою виховного простору є узгоджена цілісність, адже саме вона забезпечує ефективність його впливу на особистість дитини.

Виховний простір реалізується на різних рівнях: державному, муніципальному або регіональному, навчального закладу (локальному), особистісному.

Усі зусилля організаторів державного, регіонального, локального рівнів спрямовані на створення (забезпечення) найбільш оптимального і ефективного індивідуального простору виховання кожного вихованця.

Суттєвий вплив на характер виховного простору мають умови функціонування: демографічні, національні, культурні, соціально-економічні, природні. У кожній конкретній ситуації, моделі або кожному проекті виховного простору необхідно добирати свій варіант сполучення ефективних виховних технологій, максимально враховуючи сильні і слабкі сторони кожної з них та місцеві ресурси і особливості.

Структурною одиницею виховного простору завжди є освітній заклад, професійний колектив якого бере участь у створенні цього простору.

Виховний простір школи, за І.Єрмаковим, – це соціокультурне та педагогічне (освітнє) явище, яке утворює і утворюється життєдіяльністю закладу, взаємодією вихователів (вчителів) та вихованців (учнів) у процесі залучення останніх до цінностей та смислів соціального життя, створення умов для виникнення і реалізації конструктивної соціальної й творчої активності учнів.

Таким чином, сьогодні усі зусилля представників влади, громадськості, а, найбільше, – педагогічних працівників та батьків мають бути зосереджені на створенні на основі загальнодержавної виховної парадигми, окресленої у Концепції

національно-патріотичного виховання дітей та молоді і «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», відкритого національно-патріотичного, духовно-морального виховного простору у кожному навчальному закладі, що забезпечуватиме плекання учня як суб'єкта власного життя й успіху, активного громадянина, патріота України, всебічно розвинену, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти асоціальним впливам, справлятися з особистими проблемами, творити себе і оточуючий світ.

СТАН І ПРОБЛЕМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Особливості географічного положення, історичного розвитку Чернівецької області визначають ряд її особливостей, які необхідно враховувати в організації виховної роботи у закладах освіти.

За останні 650 років територія Північної Буковини входила до складу різних держав: впродовж 415 років (1359-1774 рр.) вона перебувала у складі Молдовського князівства, протягом 143 років (з 1775 по 1918 р.) – Габсбурзької Австрії та Австро-Угорщини; майже 25 років (у період 1918-1940 та 1941-1944 рр.) – Румунії. Майже 48 років (1940-1941 та 1944-1991 рр.) північна частина Буковини входила до складу Української РСР, а відтак і СРСР. З 1991 року Чернівецька область – складова незалежної України.

Буковина є прикордонним багатонаціональним регіоном (за переписом населення 2001 року): українці – 75 %, румуни – 12,7 %, молдовани – 7,3 %, росіяни – 4,1 %, поляки – 0,4 %, білоруси – 0,2 %, євреї – 0,2 %, інші національності – 0,4 %. Румуни посідають друге місце за чисельністю і налічують 114,6 тис. осіб. Місцем компактного проживання румунів є Герцаївський, Глибоцький, Сторожинецький, Новоселицький райони та м. Чернівці.

У Чернівецькій області діють декілька національних просвітницьких центрів: німецький, польський, румунський, єврейський.

У 2015-2016 н.р. в області функціонують 430 загальноосвітніх навчальних закладів, в яких навчаються 97112 учнів. Серед них 340 ЗНЗ з українською мовою навчання, 63 ЗНЗ – з румунською мовою навчання, 1 ЗНЗ – з російською мовою навчання, 18 ЗНЗ – двомовних з українською та румунською мовами навчання, 1 ЗНЗ – двомовний з українською та російською мовами навчання.

У 1991 році з ініціативи обласного управління освіти в Чернівцях було створено середню школу № 41, в якій навчальний процес організовано з урахуванням традицій єврейського народу, а канікули – з урахуванням єврейських релігійних свят.

У школах нацменшин вивчаються курси: «Історія та культура єврейського народу» та «Катастрофа євреїв у роки Другої світової війни», «Діалогічне мовлення для 5-9 класів з румунської мови та літератури», «Орфографія та орфоепія румунської мови для учнів 10-11 класів», «Румунська мова для шкіл з румунською мовою навчання для 5-9 та 10-11 класів» та ін.

Особливістю регіону є полікультурність, релігійність населення, що необхідно враховувати організаторам виховного простору і використовувати даний фактор як

важливий чинник підвищення якості виховної роботи через співпрацю з церквою, громадськими організаціями. Так, за даними дослідження, проведеного соціологічною службою Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, у Чернівецькій області, як і в інших західних областях України, переважна більшість населення є віруючими (опитано 2018 респондентів за вибіркою, що презентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками – таблиця 1).

Таблиця 1

	Україна	Захід	Південь	Центр	Схід
Віруючі	59.0	89.6	48.8	57.3	47.8
Ті, хто вагається між вірою і невір'ям	19.0	6.3	20.9	21.4	23.1
Невіруючі	9.6	1.3	12.6	8.1	14.5
Переконані атеїсти	2.4	0.5	3.7	2.0	3.3
Мені це байдуже	4.2	0.3	3.7	4.9	5.7
Важко відповісти	5.8	2.0	10.3	6.3	5.6

Показово, що за результатами опитування, проведеного Науково-методичним центром практичної психології та соціальної роботи Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (ІППОЧО), в Чернівецькій області 96 % учителів та батьків вважають християнські цінності орієнтирами в житті. Переважна більшість усіх батьків (більше 87%) вважають доцільним впровадження факультативів та курсів за вибором духовно-морального спрямування; 81% батьків бачать позитивні зміни у поведінці своїх дітей під впливом факультативів та курсів за вибором духовно-морального спрямування.

Безумовно, що для виховного простору Чернівецької області характерні ті ж проблеми, що й для всього українського суспільства на даному етапі його розвитку: корозія ціннісних орієнтирів; несформованість життєвих навичок випускників школи; поширення шкідливих звичок; погіршення стану здоров'я вихованців; соціальна апатія, дезадаптація, поляризація; агресія і насильство; бездоглядність, безпритульність, бродяжництво; збільшення проявів девіантної поведінки; знецінення інституту сім'ї.

Це підтверджують результати ряду досліджень, проведених НМЦ практичної психології та соціальної роботи ІППОЧО у загальноосвітніх навчальних закладах (2012-2014 рр., 3000 учасників навчально-виховного процесу ЗНЗ області), адміністраціями закладів серед студентської молоді ВНЗ I-II рівнів акредитації (2015 р., 20 % від контингенту студентів, вибірка дослідження – 2270 респондентів віком 16-18 років).

1. Актуальною в Чернівецькій області є проблема вживання алкоголю серед учнів середньої та старшої школи: 23,4% учнів 7-9 класів складають групу ризику щодо вживання алкогольних напоїв. 22,3% опитаних недооцінюють можливість стати залежними від алкоголю. 30% учнів впевнені – вживання слабоалкогольних

напоїв не призводить до розвитку алкоголізму (що, в свою чергу, є свідченням нерозуміння учнів механізмів формування і розвитку алкогольної залежності).

2. Недостатньою є обізнаність підлітків Чернівецької області з проблеми ВІЛ-інфекції та СНІДу – 35,8 % серед 15545 учнів 7-9 класів потребують більшої інформації з питань профілактики захворювання, правового законодавства; 9,9 % учнів важко відповісти на дане питання, що може свідчити про індіферентне (байдуже) ставлення до отримання необхідних знань з питань профілактики ВІЛ/СНІДу або про уникання цієї теми у зв'язку з існуванням механізмів психологічного захисту і табу на цю тему.

3. Одним із невтішних показників є результати анкетування учнів про інформування їх щодо шкоди тютюнопаління, вживання алкоголю, протидії розповсюдження ВІЛ-інфекції. Лише 40% класних керівників здійснюють таку роботу.

4. Результати анонімного анкетування учнів загальноосвітніх шкіл Чернівецької області підтверджують наявність проблеми насильства. 61,7% опитаних дітей вважають, що проблема насильства є актуальною в нашій країні; 22,12% учнів засвідчили, що були свідками насильства. Серед інших видів насильства розповсюдженим виявилось нехтування потребами дитини: 19,13% зазнають його з боку вчителів, 15,89% – з боку батьків, 1,8% – в учнівському середовищі. Фізичного насильства хоча б раз зазнавали 48,28% респондентів. Найчастіше даний вид насильства здійснюється в учнівському середовищі. Ще 14,07% осіб зазнають фізичного насильства з боку батьків. Варто звернути увагу на відповіді дітей на запитання: «Чи існує проблема жорстокості у Вашому закладі?»: 16,04% опитаних відповіли «так», 35,90% важко відповісти, 48,06% – «ні». Тобто, половина дітей констатують або допускають, що в навчальному закладі актуальна проблема насильства.

Оскільки найчастіше діти зазнають фізичного та психологічного насильства в навчальному закладі, то можна говорити про прояви такого негативного явища, як шкільний боулінг - тривалий процес свідомого жорстокого фізичного й психологічного ставлення з боку дитини або групи дітей до іншої дитини або інших дітей.

5. За результатами дослідження виявлено 1165 дітей (19 %), схильних до проявів девіантної поведінки; переважна більшість з яких напружено спілкуються із учителями (48 %), 22 % – із батьками. У школах, що локалізовані в міській місцевості більше дітей (23 %), схильних до девіантних проявів, ніж у школах сільської місцевості (17 %). Хлопці переважно виявляють агресію та насильство (8 %), схильності до самоушкодження і саморуйнування (7 %). Серед дівчат найчастіше фіксується слабкий вольовий контроль емоційних реакцій (10 %). У 27 % дітей, схильних до девіацій, спостерігаються прояви делінквентної (протиправної) поведінки.

6. Тривожними є результати анкетування вчителів, батьків та дітей щодо наявності в них ідеалу, який є закономірним та невід'ємним елементом виховного процесу і становлення соціально активної особистості. Ідеал як такий відсутній у 71,4 % вчителів, 76 % батьків та 90 % учнів. Серед ідеалів, вказаних учнями, переважають: герої комп'ютерних ігор та актори. Прикро, що у переліку ідеалів

учнів немає вчителів, батьків, національних героїв, визначних діячів минулого і сучасності. Такий факт може свідчити про дуже низьке розуміння сучасними батьками та педагогами виховного значення ідеалу у процесі формування особистості дитини.

7. Результати дослідження серед студентської молоді ВНЗ I-II рівнів акредитації мають біполярний характер, тобто коливаються від невітишних до позитивних. Зокрема, респонденти не змогли сформулювати чіткого ставлення до свого майбутнього; на поставлене питання: «Що плануєте робити після закінчення навчального закладу?» тільки 38% підуть працювати за обраною професією, а решту респондентів будуть вчитися далі (33%), спробують виїхати за кордон і працюватимуть там (15%), мріють мати власну справу і прагнутимуть до цього (9%), житимуть, як складуться обставини (3%), шукатимуть місце, де добре платять, і не обов'язково за спеціальністю (2%).

8. Важливими для розуміння основних проблем громадянського виховання підростаючого покоління є результати дослідження щодо розуміння молоддю сутності поняття «патріотизм». Основними його проявами респонденти вважають знанням гімну України (68%), одягання національного одягу (вишиванки) (60%), святкування національних свят (72%). Відсутнє розуміння, що патріотизм проявляється у конкретній діяльності на користь держави, а не тільки в зовнішніх атрибутах.

9. Проблеми сімейного виховання.

За повідомленням інформагенства УНІАН, загалом в Україні відсоток розлучень сягнув 61 %. При цьому від 52 % до 62 % розлучень в Україні припадає на молоді сім'ї. Хоча, за результатами опитування в Чернівецькій області, 74 % студентської молоді вважають сім'ю однією з основних цінностей в житті. Ці дані спонукають до висновку, що причиною розлучень молодих сімей є неготовність до сімейного життя, не сформованість таких життєво важливих компетенцій, як уміння слухати і чути один одного, знаходити компроміс, прощати тощо. У зв'язку з цим, гостро постає питання про розробку та впровадження спеціальних курсів по підготовці до майбутнього сімейного життя на зразок «Етика і психологія сім'ї», «Гармонія сімейного життя» тощо.

Аналіз тематики звернень батьків до фахівців психологічної служби в навчальних закладах Чернівецької області впродовж 2014/2015 н.р. свідчить, що кожна четверта дитина (24 %) підкреслює труднощі у взаємостосунках з батьками, зазначає про конфлікти у сім'ї; 36 % батьків потребую психологічної допомоги з питань виховання.

Найбільш розповсюдженими спільними заняттями з дитиною у батьків Чернівецької області є: відпочинок, спільні господарські справи та виконання домашніх завдань. Майже не спілкуються в родині з суспільно-політичних та морально-ціннісних проблем. Тільки 30% батьків слідкують та знають про дозвілля їхніх дітей, і лише 23% активно залучаються до спільного проведення часу; 20% батьків визнають наявність конфліктних стосунків з власними дітьми; 28 % батьків вважають, що їм недостатньо знань із виховання дітей, а 37% – вважають міжособистісні сімейні проблеми наслідком зовнішніх впливів. Лише 28% батьків вважають власний приклад ефективним методом виховання. 42% вчителів

вважають, що причиною конфліктних стосунків між батьками та дітьми є низький рівень психологічної обізнаності батьків.

Аналіз стану виховної роботи в Чернівецькій області виявив необхідність перегляду світоглядної спрямованості мети й завдань, змісту, форм і методів виховної роботи в освітніх установах в дусі веління часу й нової методології.

Розробка та запровадження Стратегії виховання особистості в системі освіти Чернівецької області на 2016-2020 роки сприятиме створенню ефективного виховного простору на засадах християнських (загальнолюдських) цінностей, педагогізації навколишнього середовища, підвищення педагогічної культури батьків, належної підготовки педагогічних кадрів до виховної роботи з молоддю.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ СТРАТЕГІЇ

Мета Стратегії – визначити фундаментальні теоретичні й практичні засади створення в навчальних закладах Чернівецької області ефективного виховного простору для формування всебічно розвиненої, гармонійної, духовно-моральної особистості, свідомого громадянина, патріота України.

Завдання:

- 1) проаналізувати особливості та основні проблеми виховної роботи в навчальних закладах Чернівецької області
- 2) узагальнити основні принципи та напрями виховної роботи крізь призму їх ролі в національно-патріотичному та морально-духовному вихованні особистості;
- 3) зорієнтувати педагогів у сучасних підходах, наукових концепціях та актуальних способах вирішення проблем виховання;
- 4) розкрити основні засади та практичні механізми створення ефективного виховного простору навчального закладу;
- 5) визначити основні завдання, форми та методи функціонування виховного простору як основи планування та здійснення виховної роботи в навчальних закладах області з урахуванням ланки освіти, специфіки закладу, реалій сьогодення системи освіти Чернівецької області.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Основні принципи та напрями виховання особистості

Для успішної реалізації виховного простору слід керуватися загальноприйнятими в психолого-педагогічній науці принципами виховання особистості: цілеспрямованість виховання; зв'язок виховання з життям; природовідповідність; народність; гуманізація; демократизація; етнізація; культуровідповідність; диференціація та індивідуалізація виховного процесу; єдність свідомості та активності (діяльності) поведінки у вихованні; виховання в праці; комплексний підхід у вихованні; виховання особистості в колективі; поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів; поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього;

принцип системності, послідовності й наступності у вихованні; єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості; принцип виховуючого навчання; превентивність; технологізація; автентичність; акмеологічна спрямованість; виховання на християнських (загальнолюдських) цінностях.

І. Бех визначає такі принципи виховання особистості: усвідомленість дій вихователя; дозованість моральних настанов; використання спрямованої на вчинок виховної дії; врахування у виховних діях спадковості вихованця; культивування розвивально-оптимістичної позиції вихованця; запобігання міжсуб'єктивним ситуаціям особистісної амбівалентності; визнання особистості вихованця і недоторканості його особистості.

Під системою *національного виховання* (І.Бех, Г.Ващенко, О.Вишневецький, П.Кононенко, І.Огієнко, М.Стельмахович, Г.Філіпчук та ін.) розуміють історично обумовлену і створену народом систему соціальних цінностей, поглядів, ідей і ідеалів, які стали ідеологією держави і керівництвом у вихованні підростаючого покоління. У цю систему входять усі *напрями виховання*: національно-патріотичне, військово-патріотичне, громадянське, правове, духовно-моральне, розумове, естетичне, трудове, економічне, екологічне, фізичне, превентивне, здоров'язбереження. Водночас у кожному з напрямів виховання основний акцент робиться на формуванні національної самосвідомості і залучення до матеріальної і духовної культури нації.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в Україні – один із пріоритетних напрямів діяльності держави і суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України.

Основною метою національно-патріотичного виховання є формування у людини і громадянина високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй державі.

В основі системи національно-патріотичного виховання - ідея зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму у дітей та молоді.

Чинники національно-патріотичного виховання дітей та молоді:

- приклади героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, успадкованих, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху в Україні;

- мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013-2014 роках, учасників антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях;

- героїзму українців, які боролися в арміях держав – учасників Антигітлерівської коаліції та в рухах опору нацистській Німеччині та її союзникам під час Другої світової війни 1939-1945 років, учасників міжнародних операцій з підтримки миру і безпеки;

- шанобливе ставлення до пам'яті про жертв комуністичного та інших тоталітарних режимів в Україні, зокрема жертв Голодомору, політичних репресій і депортацій;

- поширення інформації про досягнення наших співвітчизників та їх внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту.

Основні складові національно-патріотичного виховання: громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання.

Громадянське виховання - формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною, покликане виховувати у молодій людині високі моральні ідеали, почуття любові до своєї Батьківщини, потреби у служінні їй.

Критерієм і результатом громадянського виховання є громадянськість особистості, що визначає її обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною. Основою громадянськості є моральна, політична та правова культура, почуття власної гідності, внутрішньої свободи і водночас вболівання за суспільні ідеали, за пріоритети держави, благо свого народу і його дружні взаємини у світовому співтоваристві.

Громадянські цінності: свобода, прагнення до соціальної гармонії, відстоювання соціальної і міжетнічної справедливості, культура соціальних і політичних стосунків, пошана до закону, рівність можливостей, свобода слова, пріоритет ідеї громадянськості над ідеєю влади, рівність громадян перед законом, самовідповідальність людини, права людини – на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність тощо, суверенітет особи, право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі у політичному житті, проведенні зборів, самовираження тощо, готовність до захисту індивідуальних прав і свобод, обов'язки, що випливають з прав і свобод інших народів, повага до національно-культурних вартостей інших народів, повага до демократичних виборів і демократично обраної влади, толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним вартостям, пошана праці як головного джерела суспільного добробуту.

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Військово-патріотичне виховання - цілеспрямований, організований процес формування готовності юнаків старшого шкільного віку до строкової військової служби в Збройних Силах України. Військово-патріотичне виховання, зорієнтоване

на формування у зростаючої особистості готовності до захисту Вітчизни, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України, Конституцією, законами України, військовою Присягою та військовими статутами і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози. Воно покликане формувати громадянина-патріота, виробляти у нього глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, спонукати до фізичного самовдосконалення, а також вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії українського народу, його Збройних Сил. Військово-патріотичне виховання формує наступні якості особи: знання героїчного минулого українського народу і його воїнства; відчуття пошани до військово-бойових традицій армії і флоту; відчуття гордості і преклоніння перед героями-українцями; почуття громадянського і конституційного обов'язку по захисту Української держави, його територіальній цілісності від ворогів; установка на соціально-корисну діяльність для зміцнення держави; прагнення стати кваліфікованим захисником, своєї Вітчизни.

Правове виховання - виховна діяльність, спрямована на формування правової свідомості та правомірної поведінки дітей.

Покликане забезпечити формування у молоді високої правової культури, яка передбачає глибокі правові знання і прагнення поглиблювати їх, свідоме ставлення до прав та обов'язків, повагу до законів і правил людського співжиття, готовність дотримуватися і сумлінно виконувати їх.

Правове виховання спрямоване на прищеплення вихованцям поваги до Конституції України, її державних символів (герба, прапора, гімну), прав і свобод людини і громадянина.

Завдання правового виховання:

- надання учням знань про закони держави, підвищення їх юридичної обізнаності, інформування з актуальних питань права;
- виховання поваги до держави і права;
- вироблення умінь і навичок правової поведінки;
- виховання нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, спонукання до посильної участі в боротьбі з негативними явищами в житті;
- подолання в правовій свідомості хибних уявлень, негативних навичок і звичок поведінки.

Духовно-моральне виховання – виховання поглядів, переконань, особистої спрямованості, духовно-моральних якостей, що надають вищого змісту думкам і вчинкам людини.

Духовність необхідно розглядати як складову національної ідеї. Термін «*духовно-моральне виховання*» підкреслює взаємозв'язок морального й духовного виховання як частини цілого, адже людина, дотримуючись моральних норм і постійно змінних і часом суперечливих ситуаціях, повинна мати певні непорушні орієнтири – вищі цінності, що є своєрідним компасом на життєвому шляху. Від того, яка міра духовності стане основою життя особистості, залежить майбутнє

української нації. Адже моральність нації – основа духовної стійкості та спадкоємності її історичного буття.

Однією з важливих складових духовної культури нації є християнська морально-етична культура. Сучасні вчені (І.Бех, А.Богущ, В.Жуковський, В.Оржеховська, Т.Саннікова, О.Сухомлинська, Т.Тхоржевська та ін.), спираючись на досвід класиків педагогічної думки (Г.Ващенко, В.Зеньковського, І.Огієнка, К.Ушинського, С.Русової та ін.), доводять, що відродженню духовності та підвищенню якості духовно-морального виховання дітей і молоді значно сприятиме застосування християнських морально-етичних цінностей у навчально-виховному просторі України.

Адже ще у ХІХ ст. К.Ушинський зазначав, що «лише один ідеал довершеності, перед яким схиляються всі народності, це ідеал, що його дає християнство. Усе, чим людина, як людина, може і повинна бути, виражене цілком у божественному вченні, і вихованню залишається тільки раніше всього і в основу всього вкоренити вічні істини християнства. Воно дає життя і вказує вищу цінність будь-якому вихованню».

Християнські цінності сьогодні, за О.Сухомлинською, припинили ототожнюватися лише з релігією і «почали сприйматися як універсальні моральні настанови... християнської цивілізації в культурологічному її вимірі, набули абсолютного, загальнолюдського характеру. Зараз вони є невід'ємною складовою сучасної культури і так чи інакше впливають на життя кожної людини й суспільства в цілому, незалежно від того, яку світоглядну позицію відстоюють їхні носії – секуляритивну (світську) чи релігійну».

Основу духовно-морального виховання складають загальнолюдські та національні цінності, моральні норми, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві. Серед таких норм – гуманізм і демократизм, що відображаються в ідеалі вільної людини з високорозвиненим почуттям власної гідності, поваги до гідності іншої людини; любові до батьків, вітчизни; правдивості, справедливості, чесності, скромності, милосердя, готовності захищати слабших, шляхетного ставлення до жінки, благородства, інших чеснот.

Моральне виховання характеризують поняття: мораль, моральний ідеал, моральний кодекс, моральні норми, моральні переконання, почуття та якості.

Характерною особливістю морального становлення особистості є врахування її менталітету (ментальності) – специфічного світосприймання, світовідчуття, світогляду, бачення світу і себе у світі, національного характеру, вдачі, які виробляються під впливом багатовікових культурно-історичних, геополітичних, природно-кліматичних чинників.

Розумове виховання - діяльність вихователя, спрямована на розвиток інтелектуальних сил і мислення учнів з метою прищеплення культури розумової праці.

Основним завданням розумового виховання є розвиток мислення взагалі та різних його видів, оволодіння основними розумовими операціями (аналізом, синтезом, порівнянням, систематизацією), формування в учнів культури розумової праці (вміння раціонально використовувати режим розумової роботи, точно і акуратно виконувати всі операції, підтримувати порядок на робочому місці і т. ін.).

Особливе значення для розумового виховання має формування наукового світогляду учнів - цілісної системи понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до дійсності й самої себе.

Естетичне виховання - педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси.

Метою естетичного виховання є високий рівень естетичної культури особистості, її здатність до естетичного освоєння дійсності. Естетична культура - сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потреба вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу. Її рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, смаків, потреб, ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворюючої діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах.

Структуру естетичної свідомості складають: естетичні сприйняття (спостережливість, вміння помітити найсуттєвіше, що відображає зовнішню і внутрішню красу предмета, явища, процесу, відчувати радість від побаченого, відкритого); естетичні почуття (почуття насолоди від сприймання прекрасного в оточуючій дійсності, творах мистецтва); естетичні судження (передають ставлення особистості до певного об'єкта, явища); естетичні смаки (емоційно-оціночне ставлення людини до прекрасного); естетичний ідеал (зразок, з позиції якого особистість оцінює явища, предмети дійсності; відображає уявлення про красу, її критерії).

Трудове виховання - виховання свідомого ставлення до праці через формування звички та навиків активної трудової діяльності.

Покликане забезпечити:

- психологічну готовність особистості до праці (бажання сумлінно та відповідально працювати, усвідомлення соціальної значущості праці як обов'язку і духовної потреби, бережливості щодо результатів праці та повага до людей праці, творче ставлення до трудової діяльності);

- підготовка до праці (наявність загальноосвітніх і політехнічних знань, загальних основ виробничої діяльності, вироблення умінь і навичок, необхідних для трудової діяльності, підготовка до свідомого вибору професії).

Зміст трудового виховання відображають поняття «трудова свідомість», «досвід трудової діяльності», «активна трудова позиція».

На всіх етапах трудового виховання учнів необхідно формувати потребу в праці, творче ставлення до неї, залучати до реальних виробничих відносин і формувати розвинуте, зорієнтоване на особливості ринкового господарювання, економічне мислення, розвивати загальні (інтелектуальні, психофізіологічні, фізичні та ін.) і спеціальні (художні, технічні, математичні тощо) здібності, відроджувати національні традиції, народні промисли та ремесла, виховувати культуру особистості в усіх її проявах.

Важливою складовою трудового виховання є свідомий вибір професії, що передбачає широку обізнаність учня про професії, їх особливості, здатність зіставити свої можливості з професійними вимогами, врахувати потреби суспільства в кадрах певних спеціальностей.

Економічне виховання – організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної культури особистості. Економічна культура особистості означає гармонійне поєднання у ній фізичних, розумових, організаторських здібностей, високого рівня освіти і кваліфікації, потреби у вільній, творчій праці, поліпшення її умов, зростання матеріальних і духовних потреб. Проблема економічної культури особистості пов'язана з усвідомленням її провідною продуктивною силою суспільного виробництва. Економічне виховання покликане вирішувати такі завдання: ознайомлення молоді із законами ринкової економіки, шляхами підвищення її ефективності, вдосконалення виробничих відносин, системою і методами управління виробництвом; формування здатності до економічного мислення, вміння оволодівати новими методами і прийомами праці; виховання почуття і рис ефективного господаря; розвиток здорових матеріальних потреб, умінь розпоряджатися грошима.

У сфері особистого життя економічна діяльність передбачає: планування та організацію особистого бюджету, доходів та витрат сім'ї; економічно обґрунтоване оцінювання товарів, які купуються для особистих потреб, їх раціональне використання; раціональне ставлення до свого здоров'я, режиму і способу життя. Окрім того, кожен громадянин повинен дбайливо ставитися до природи, активно протидіяти безгосподарництву щодо природних ресурсів, а також вивчати й осмислювати економічну політику своєї держави, по можливості впливати на неї.

Екологічне виховання - систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у людини культури, взаємодії з природою.

Завдання екологічного виховання полягає в нагромадженні, систематизації, використанні екологічних знань, вихованні любові до природи, бажання берегти і примножувати її, у формуванні вмінь і навичок діяльності в природі. Зміст його полягає в усвідомленні того, що світ природи є середовищем існування людини, тому вона має бути зацікавлена в збереженні його цілісності, чистоти, гармонії. Екологічне виховання неможливе без уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки щодо стану природи, виробляти способи розумної взаємодії з нею.

Метою екологічного виховання є формування в особистості екологічної свідомості і мислення. Передумова для цього - екологічні знання, наслідок – екологічний світогляд.

На основі екологічного мислення і свідомості формується екологічна культура, яка передбачає глибокі знання про навколишнє середовище (природне і соціальне), екологічний стиль мислення і відповідальне ставлення до природи, вміння вирішувати екологічні проблеми, безпосередню участь у природоохоронній діяльності.

Фізичне виховання - система заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я людини, загартування її організму, розвиток фізичних можливостей, рухових навичок і вмінь.

Його завданням є створення умов для забезпечення оптимального фізичного розвитку особистості, збереження її здоров'я, отримання знань про особливості організму, фізіологічні процеси в ньому, набуття санітарно-гігієнічних умінь та навичок догляду за власним тілом, підтримання і розвиток його потенціальних можливостей.

Важливим вектором інноваційної стратегії виховання є *здоров'язбереження* як принцип і практика зміцнення і збереження здоров'я підростаючого покоління в процесі навчання і виховання.

Реалізація ідеї *здоров'язбереження* в навчанні і вихованні передбачає: забезпечення здорового способу життя для всіх суб'єктів навчально-виховного процесу шляхом створення середовища, яке сприяє зміцненню здоров'я; встановлення домінуючої світоглядної установки на пріоритетну цінність здоров'я; інтеграцію культури здоров'я в усі чинники щоденного життя навчального закладу; гуманізацію і демократизацію навчально-виховного процесу, єдність загальнолюдського і національного; природовідповідності, комплексного, системного, компетентнісного підходу до збереження, зміцнення, відновлення здоров'я та профілактики захворювань; співробітництво, співтворчість суб'єктів навчально-виховного процесу; міжсекторальне співробітництво усіх сфер суспільства, діяльність яких прямо чи опосередковано впливає на здоров'я; системність (взаємодія всіх елементів щодо забезпечення функцій усієї системи).

Превентивне виховання включає підготовчі та профілактичні дії педагогічного колективу, спрямовані на запобігання формування в учнів негативних звичок, рис характеру, проявам асоціальної поведінки та організацію належного догляду за діяльністю школярів. Метою превентивного виховання є досягнення сталої відповідальної поведінки, сформованості імунітету до негативних впливів соціального оточення. Основні завдання превентивного виховання: створити умови для формування позитивних якостей особистості в процесі різноманітних видів трудової, навчальної, позашкільної діяльності, що сприяють інтелектуальному, морально-етичному, естетичному розвитку, виробленню стійкості до негативних впливів; забезпечити соціально-психологічну діяльність, педагогічно зорієнтовану на протидію втягуванню дітей та молоді в негативні ситуації; - надавати комплексну психолого-педагогічну допомогу; стимулювати неповнолітніх до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації. Основні напрями превентивного виховання учнів школи: профілактика правопорушень серед неповнолітніх; утвердження здорового способу життя; профілактика тютюнопаління, вживання алкоголю; підвищення соціальної компетентності молоді, формування відповідальної поведінки.

Принципи й етапи формування виховного простору навчального закладу

Виховний простір школи – це узгоджений комплекс виховних впливів (засобів, заходів, традицій тощо), які у сукупності забезпечують особливу організацію життя школи – організацію життєдіяльності учня в школі, соціальну практику, соціальне та життєве проектування, залучення вихованця до духовних надбань життєтворчості.

Виховний простір навчального закладу покликаний бути своєрідним тренувальним майданчиком становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до самовдосконалення і самореалізації у швидкозмінному світі.

Однак якісні зміни у духовному світі кожної особистості неможливі без бажання, зусиль самої особистості. Тому дорослим як організаторам і

координаторам виховного простору навчального закладу необхідно зробити все для того, щоб кожен вихованець почував себе комфортно як співтворець цього простору, щоб хотів бути «виховуваним». Сходження, поєднання виховного простору навчального закладу та життєвого простору учня породжує простір розвитку життєстійкості та життєздатності учня.

На формування виховного простору впливають не лише реальні події, що вже відбулися, але й потенційно мислимі, віртуальні, які можуть ніколи не відбутися чи відбуваються лише в думках суб'єктів виховного процесу. Тобто, виховний простір існує у двох вимірах: об'єктивному і суб'єктивному.

Вимір об'єктивний – це реально існуючі елементи спеціально сформованого виховного простору, місцевого, загальнодержавного чи глобального, що представлені соціальними умовами, інформаційним та законодавчим забезпеченням, окремими виховними системами з їх програмами та подіями: розпорядженнями, навчальними планами, статистичними звітами, конкурсами, конференціями, семінарами і т.д., - які реально існують і виявляють свій вплив на конкретного суб'єкта виховного процесу певною, більшою чи меншою, мірою.

Вимір суб'єктивний - це ті елементи виховного простору, що існують віртуально у свідомості людини, це простір ще незреалізованої норми, ідеалу, який виявляє зв'язок з реальним станом речей також лише певною, більшою чи меншою, мірою. Наявність виховного ідеалу часто виступає дієвішим чинником самовиховання, як цілий рід різноманітних, навіть найкраще організованих, виховних заходів.

Особливо страшним, руйнівним є педагогічний дисонанс між тим, що проповідує вчитель, і тим, яким він є в реальному, повсякденному житті. Діти дуже тяжко переживають розчарування в учителів. За словами В.Сухомлинського, «Дитина часом робить все наперекір дорослим тому, «що ідеальний образ, створений в її серці, був розтоптаний тим, кого вона вважала своїм ідеалом...».

У зв'язку з цим **принципами формування виховного простору навчального закладу є:**

- національно-патріотичний характер виховного простору – ідея виховання свідомого патріота України повинна пронизувати червоною ниткою увесь виховний простір, їй повинні підпорядковуватися всі заходи екологічного, правового, трудового виховання тощо;

- пріоритетність духовно-морального виховання – плекання загальнолюдських (християнських) цінностей у виховному просторі. В основі поняття «патріотизм» – моральна категорія «любов» до рідної землі, мови; моральні категорії «відповідальність», «небайдужість» – ключові у формуванні громадянської позиції, екологічної свідомості тощо. Тому саме від якості морального виховання залежить якість усіх інших напрямів виховання;

- якісна освіта як основа виховання – зміст навчального процесу його організація є основним чинником прищеплення цінностей, формування життєвих компетенцій: уміння спілкуватися, обґрунтовувати думки, шукати компромісні рішення;

- багатовекторність виховного простору – використання всіх можливих виховних середовищ;

- особистісна орієнтованість – усвідомлення вихованцем себе як особистості, створення умов для вільного і відповідального самовираження;

- гендерна відповідність – урахування гендерного підходу, вплив власної позиції на розвиток особистості учнів; андрогінна поведінка, яка вбирає в себе все краще з обох статевих ролей і позитивно впливає на соціальний та психологічний стан людини;

- виховна домінанта успіху – створення педагогічних умов для формування спрямованості особистості на успіх, формування впевненості вихованця у своїх силах;

- психологізація як здатність враховувати у комплексі всі зовнішні й внутрішні впливи на дитину й одночасно творити духовно-творче розвивальне середовище, нейтралізуючи негативні з них та посилюючи позитивні;

- превентивність – перетворення середовища ризиків на простір можливостей для самореалізації особистості дитини дає змогу значно підвищити ефективність виховної роботи, попередити поширення негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі;

- стратегічне планування – перехід від «кризового менеджменту» до проектування життєвих перспектив разом із дитиною;

- організація діяльності дитини щодо освоєння і привласнення виховного простору, що забезпечує запуск механізмів саморозвитку і життєтворчості;

- відкритість до соціуму, співпраця з сім'єю, громадськістю. Вибудовуючи виховний простір, педагоги мають враховувати педагогічні цілі (школи як соціокультурної системи) і непедагогічні (тобто цілі самих дітей) і об'єднувати для розв'язання виховних проблем усіх учасників педагогічної взаємодії – педагогів, батьків, учнів, громаду;

- міжсекторальне партнерство – школа не може і не повинна вирішувати всіх проблем виховання самотужки. Фахівці різних секторів, дотичних до проблеми виховання (освіти – медицини – соціальних служб – правоохоронних органів – служб у справах сім'ї, молоді та спорту – установ культури тощо), повинні об'єднати свої зусилля і ресурси у справі виховання дітей та молоді, взаємодоповнюючи один одного;

- адвокація – вплив на відповідальних осіб, які можуть допомогти створенню виховного простору, лобювання інтересів навчального закладу і дітей у місцевій громаді;

- залучення дітей до розв'язання суспільно значущих і особистісних життєвих проблем, формування досвіду громадянської поведінки;

- спонукання школярів до самостійного розв'язання власних життєвих проблем у нестабільному суспільстві;

- життєтворчість як здатність забезпечити дитині можливість облаштувати власне життя, творити колективні і міжособистісні взаємини;

- розвиток творчого потенціалу всіх суб'єктів навчально-виховного процесу;

- педагогічна культура вчителів і вихователів, невід'ємними особливостями якої є людяність, інтелігентність, толерантність, розуміння, здатність до взаємодії;

- педагогічний захист й підтримка дітей у розв'язанні їхніх життєвих проблем та в індивідуальному саморозвитку, забезпечення їхньої особистісної недоторканності і безпеки;

- самореалізація людини в особистісній, професійній та соціальній сферах її життєдіяльності.

Етапи створення виховного простору навчального закладу:

1. Окреслення кола виховних проблем ЗНЗ – моментальний «знімок» життя ЗНЗ і громади, пошук відповідей на питання «ЩО ми маємо?», «ДЕ ми зараз?».

2. Аналіз проблем і причин – коли проблеми окреслено, важливо зрозуміти причини їх появи, для того аби ухвалені пізніше рішення усували не симптоми, а причини; пошук відповіді на питання «ЧОМУ?».

3. Розробка проекту виховного простору – розробляється стратегічний план змін, визначаються шляхи його реалізації, тактика вирішення проблеми, добираються технології і методи, іде пошук ресурсів і залучення партнерів; при моделюванні виховного простору особливе значення мають діагностика середовища, його позитивного і негативного потенціалу, вивчення потреб і мотивів учасників – як групових (школи, закладу позашкільної освіти, різних центрів соціальної, психологічної допомоги, неформальних об'єднань дітей і дорослих, що знаходяться в окресленому середовищі тощо), так і індивідуальних (діти, батьки, педагоги); пошук відповідей на питання «ДЕ ми хочемо опинитися?» і «ЯК?».

4. Реалізація проекту – здійснення певних дій, відстеження логіки розвитку подій і результатів, прогнозування перешкод, своєчасна корекція тактики; пошук відповіді на питання «ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ?».

5. Рефлексія – аналіз та оцінка результатів; пошук відповідей на питання «Чи вдалося досягти очікуваних результатів?», «Чи зробили все, що мали зробити?», «ЩО ЗМІНИЛОСЯ?».

Своєрідними концентрами виховного простору школи виступають навчально-виховний процес з кожного навчального предмета (уроки та позаурочна робота), спеціальні навчальні курси (факультативи), позакласна робота (розширена мережа гуртків, клубів, секцій за уподобаннями), діяльність органів учнівського (студентського) самоврядування, волонтерство тощо.

СФЕРИ І МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

Цільовими групами Стратегії є діти й молодь різних вікових категорій, залучених у систему освіти Чернівецької області, педагогічні працівники, батьки, громадськість.

Функціонування ефективного виховного простору формування особистості забезпечується взаємоузгодженою цілісною діяльністю усіх ланок системи освіти: сім'ї, навчальних закладів різних рівнів і типів, позашкілля, громадських організацій.

Сімейне виховання

Виховання дитини починається в родині. Саме найближчі люди – батько і мати – мають визначальний вплив на формування, характер, якість виховного простору

дитини. На них, згідно Конституції України, покладено основну відповідальність за виховання дитини.

Сімейне виховання – одна з найбільш давніх форм соціалізації і виховання дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків з дітьми, у процесі якої відбувається повноцінний розвиток і становлення підростаючої особистості.

Сімейне виховання – це взаємодія батьків і дітей, яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі й захищеності дитини, сприяє створенню сприятливих умов для задоволення її потреб у повноцінному розвитку та саморозвитку.

Важливість родини як інституту виховання зумовлена тим, що в ній дитина перебуває протягом значної частини свого життя і за тривалістю свого впливу на особистість жоден з інститутів виховання не може порівнятися з родиною.

Платформою для створення виховного простору формування особистості дитини в сучасній сім'ї є Концепція сімейного виховання дітей і молоді в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012-2021 рр., в якій обґрунтована доцільність систематичної і послідовної педагогізації батьківської громадськості, що передбачає надання батькам сучасних знань з психології і педагогіки, сприяння виробленню певних практичних умінь та спонукання до власного переосмислення їх ролі в житті дитини. Іншим напрямом роботи є підготовка *підростаючого покоління до дорослого, сімейного життя*, формування розуміння і готовності до відповідального батьківства тощо.

Педагогам навчальних закладів доводиться працювати і налагоджувати співпрацю з батьками, формування яких припало на 90-ті роки минулого століття, де були відсутні сталі норми та напрями. Тому у взаємодії навчального закладу з сім'єю важливо дотримуватися таких принципів:

- *пріоритетності сімейного виховання*;
- *рівноправності*: і вчитель, і батьки – рівноправні суб'єкти взаємодії, яка спрямована на вирішення проблем школяра, пов'язаних з віковими та індивідуальними особливостями. Педагогові притаманний професіоналізм, а батькам – досвід сімейного виховання, краще знання дитини. Ні класний керівник, ні батьки не повинні диктувати свої умови і здійснювати тиск зверху;
- *безпечного діалогу*: досягти загальної мети можна завдяки взаємній довірі між батьками учня і класним керівником. Учитель повинен пояснити батькам свою позицію, свою мету впливу на дитину, погоджуючи їх з позицією та метою батьків;
- *«пересікання поля впливу»*: якщо вчителю вдасться довести батькам, що він дійсно бажає добра їхній дитині, зацікавлений у її успіхах, благополуччі, що його намагання щирі, то батьки приймуть його позицію і будуть відкритими до діалогу та співпраці;
- *опори на позитивне*», відповідно до якого, педагог повинен сприймати дитину такою, якою вона є, повинен бачити й називати батькам насамперед позитивне, що в неї є, а не тільки недоліки, які слід розглядати як проблему, що вимагає сумісного пошуку шляхів її розв'язання;

- *конструктивності*: будь-яка взаємодія педагога з батьками дитини повинна мати чітку мету, спрямовану на певний результат. Не слід вести безпредметну розмову, яка може роздратувати батьків або викликати в них небажання подальшої співпраці;

- *оптимізму*: за жодних умов педагог не повинен демонструвати батькам свою невпевненість, розчарування, невіру в кращі результати і зміни. Оптимістична віра в учня, в його успіх і бажання допомогти йому в будь-якій ситуації – основа індивідуальної допомоги дитині, яку надає дитині вчитель разом із батьками.

Основні напрями та заходи підвищення ефективності сімейного виховання

Метою навчального закладу має бути здійснення такої політики, при якій батьки відчують свою визначальну роль у справах учнівського та педагогічного колективів. Адже сім'я – це найважливіший соціальний замовник освіти.

З метою *підвищення статусу інституту сім'ї, престижу толерантних сімейних відносин* передбачається:

- удосконалити систему виховної роботи з питань сімейного життя, родинного виховання у навчальних закладах різного рівня;
- посилити пропагування сімейних цінностей шляхом проведення постійних широкомасштабних інформаційних кампаній, у тому числі через засоби масової інформації;
- здійснювати культурно-просвітницькі заходи з метою відродження та збереження сімейних традицій і цінностей.

З метою *здійснення інформаційно-просвітницької роботи з сім'ями, удосконалення форм психологічної, юридичної, інших видів допомоги з питань шлюбу, сім'ї та виховання дітей, розширення сфери культурних послуг* необхідно:

- розвивати мережу сімейних клубів, центрів сімейної культури, інших спеціалізованих служб, з метою надання соціально-психологічної допомоги у виконанні батьківських обов'язків, профілактики девіантних форм сімейних відносин;
- забезпечити здійснення педагогічного та соціально-педагогічного патронажу сімей;
- здійснювати роботу з дошлюбної діагностики та консультування, педагогічної підготовки молодих батьків до виховання дітей;
- створити систему взаємодії закладів і служб органів охорони здоров'я та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді для здійснення соціального супроводу сімей, які чекають на народження дитини;
- забезпечити підготовку та видання спеціальної літератури, створення циклів теле- та радіопередач для батьків з питань виховання дітей;
- надавати підтримку громадським організаціям у здійсненні інформаційно-освітніх програм з питань сімейних відносин між подружжям, виховання дітей, формування здорового та радісного способу життя;
- здійснювати інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на формування навичок ефективного спілкування між статями, подолання гендерних стереотипів щодо розподілу соціальних ролей у сім'ї.

Для надання *допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах*, передусім молодим, багатодітним, неповним, слід:

- удосконалити систему виявлення та обліку сімей, які перебувають у кризових ситуаціях, підвищення якості соціального супроводу сімей, які потребують сторонньої допомоги;

- забезпечити проведення індивідуальної роботи із сім'ями, в яких батьки – інваліди чи виховуються діти з обмеженими фізичними можливостями.

За напрямом *попередження насильства* в сім'ї необхідно:

- створити систему раннього виявлення сімей, у яких вчиняється насильство або є загроза його вчинення, та забезпечити соціальний супровід таких сімей;

- забезпечити підвищення рівня правової культури батьків та поінформованості щодо попередження насильства в сім'ї шляхом проведення широкомасштабної інформаційно-просвітницької та роз'яснювальної роботи;

З метою *поліпшення кадрового забезпечення реалізації вищезазначених заходів* слід:

- забезпечити підготовку відповідних фахівців на всіх рівнях;

- удосконалити систему підвищення їх кваліфікації;

- запровадити роботу відповідних навчально-методичних центрів.

З метою поповнення наявного науково-методичного забезпечення виконання заходів програми передбачається:

- проведення систематичних соціально-педагогічних досліджень з вивчення проблем різних категорій сімей;

- підготовка, видання та поширення наукових і методичних матеріалів;

- проведення наукових і науково-практичних конференції з питань сім'ї та реалізації державної політики у цій сфері.

У системі освіти Чернівецької області необхідно здійснювати заходи щодо:

- організації сімейного відпочинку шляхом проведення щорічних родинних фестивалів, конкурсів, змагань;

- проведення наукових та соціологічних досліджень з дослідження проблем сім'ї; підтримка і забезпечення роботи сімейних клубів за місцем проживання;

- видання методичних посібників, інформаційних матеріалів з питань планування сім'ї, прав і обов'язків подружжя, відповідальності батьків за виховання дітей.

Цілеспрямована робота по підвищенню ефективності сімейного виховання має проводитися у таких напрямках:

- вивчення проблем виховання дитини у неблагополучних, дистантних сім'ях;

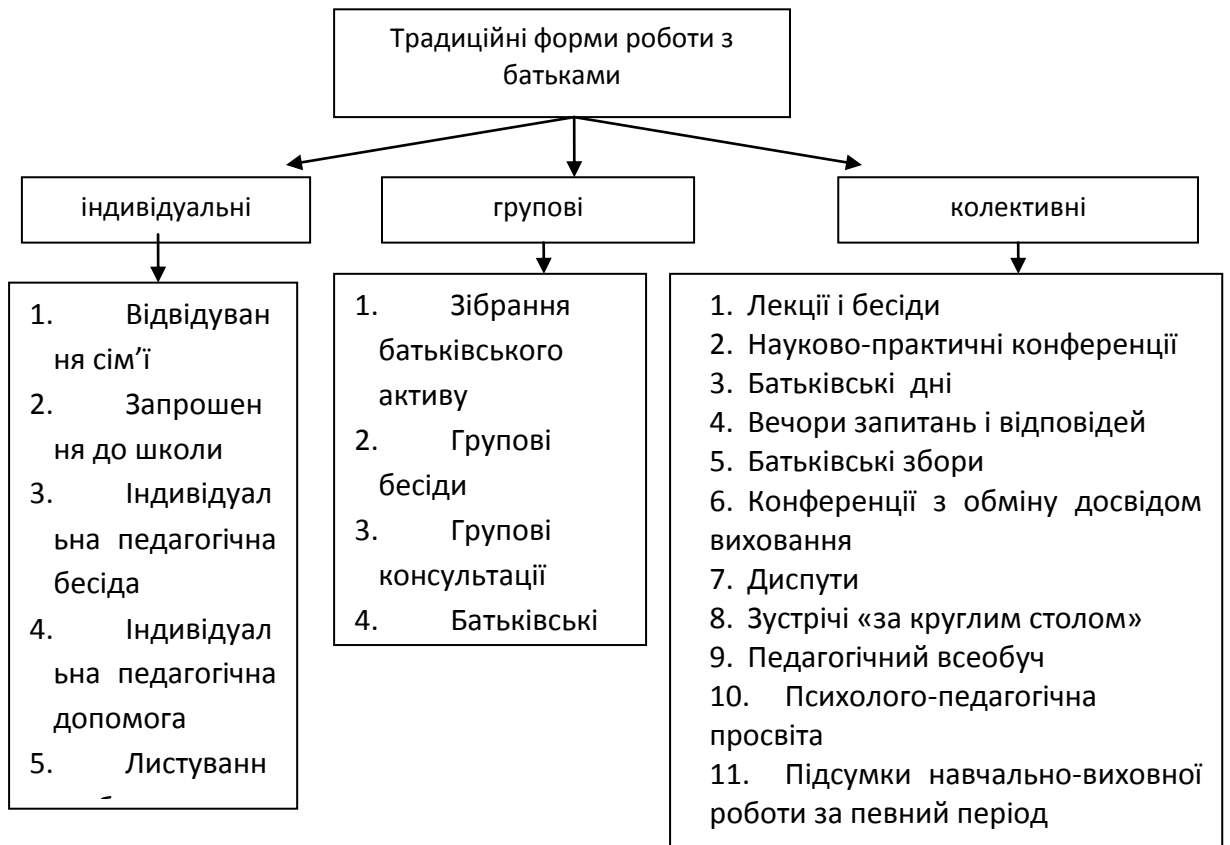
- педагогічна підтримка функціонально неспроможних, неблагополучних, дистантних сімей та сімей у складних життєвих обставинах;

- педагогічна просвіта батьків з використанням сучасних форм і методів роботи;

- активне залучення батьків та інших членів родини до виховної роботи з дітьми в класі, школі, ВНЗ.

Форми роботи з батьками в закладах освіти

Традиційні форми роботи з батьками у закладах освіти

Інноваційні форми роботи з батьками: нетрадиційні форми проведення батьківських зборів (збори-диспути, збори-конференції, збори-практикуми, збори-концерти, збори-семінари); педагогічний десант (виступ педагогів в організаціях, де працюють батьки); дерево родоводу (зустрічі поколінь, роздуми над проблемами виховання); у сімейному колі індивідуальна допомога родинам, організація індивідуальних зустрічей із лікарями, юристами, психологами); родинний міст (збори дітей, батьків, членів родини); день добрих справ (спільна трудова діяльність вчителів, дітей та батьків); сімейна скринька (добірка матеріалів з позитивним досвідом родинного виховання); дні довіри (у визначені дні батьки-лікарі, батьки-юристи, і т.п. проводять консультації для охочих); народні світлиці (спільне проведення традиційних святкувань); аукціони педагогічних ідей (обмін досвідом з родинного виховання); батьківські педагогічні ринги (спільне розв'язання педагогічних задач); батьківські педагогічні «табу» (спільне обговорення шляхів виходу із кризових ситуацій); педагогічні та психологічні тренінги для батьків.

Дошкільна освіта

Дошкільне дитинство – неповторний період розвитку дитини, в якому закладаються фундаментальні основи розвитку, пробуджуються і зміцнюються передумови й механізми оволодіння різноманітними видами людської діяльності.

Значення раннього розвитку дітей у їхньому особистісному зростанні теоретично й практично блискуче підтвердила всесвітньо відома система Марії Монтесорі, яка впродовж 40 років своїх експериментів переконалася, що «будь-яка реформа освіти повинна спиратись на особистість людини. Сама людина повинна стати центром освіти, і ми не повинні ніколи забувати, що людина починає свій ріст

не в університеті, а від самого народження...».

Головними завданнями сучасного виховання дітей дошкільного віку є:

- фізичний розвиток дитини, охорона і зміцнення її здоров'я;
- розвиток мовленнєвої діяльності, пізнавальної активності, формування різних видів мислення, пам'яті, уваги;
- вироблення моральної спрямованості особистості, навчання спілкування і стосунків з людьми;
- формування готовності до систематичного шкільного навчання.

Уже в дошкільному віці починає реально формуватись особистість дитини, що характеризується розвитком емоційно-вольової сфери, формуванням інтересів та мотивів поведінки, диференціацією себе як самостійної людської істоти, розвитком мислення від наочно-дійової форми до наочно-образної та наочно-мовної, зростання ролі мовлення у функціонуванні мислення.

Завданням педагога є вміле використання усіх можливостей для розвитку дошкільнят, застосовуючи різноманітний педагогічний інструментарій (методи, прийоми, засоби). Найбільш поширеними в роботі з дітьми дошкільного віку є традиційні методи виховання: формування свідомості дитини (переконання, навіювання, бесіда, дискусія, метод прикладу), організації діяльності та формування досвіду дитини (привчання, вправи, доручення, створення виховуючи ситуацій, педагогічна вимога), стимулювання діяльності та поведінки (змагання, заохочення, покарання, створення ситуації успіху).

Популярними у практиці виховання дошкільнят також є методи, які сучасний педагог-новатор В.Караковський класифікує на основі засобу виховання: методи виховання словом; виховання ситуацією; виховання справою; виховання грою; виховання спілкуванням; виховання відносинами.

Ефективним, як показує досвід, є використання педагогічних методів, які дозволяють миттєво вплинути на негативну поведінкову ситуацію, – так звані «екстрені методи виховання дітей»:

- метод «ізоляції», який полягає в ізолюванні дитини від об'єкта, що викликав негативну поведінку. Цей метод вимагає витримки з боку дорослого та залучення інших методів виховання, оскільки важливо не тільки те, щоб дитина миттєво припинила істерику, бійку тощо, але й навчилась доцільної поведінки у ситуації, що виникла;
- метод «один-два-три», що демонструє попередження від дорослого щодо небажаної поведінки дитини, зауваження дорослого та лічбу від одного до трьох, який здійснюється спокійним впевненим голосом з паузами по 5 секунд. Якщо після цього поведінка дитини не змінилася, дорослий використовує покарання чи тайм-аут;
- метод «тайм-аут» полягає в тому, що дитину відводять в яке-небудь тихе місце і пропонують заспокоїтись;
- метод «покарання». Застосовуючи цей метод варто пам'ятати, що покарання обов'язково повинне слідувати відразу за провинною. Відстрочене покарання сприймається дітьми як несправедливість. Покарання дитини не повинно бути приниженням, воно не повинно впливати на її самооцінку, на почуття власної гідності. Система проступків

і покарань повинна бути саме системою (не залежати від настрою) і повинна бути відома і зрозуміла дитині. Не можна придумувати покарання після провини. Здійснюючи будь-яку дію, дитина вже повинна знати, допустима вона чи ні. Не слід також карати такими речами як: відсутність прогулянок, ігор, надмірними дорученнями, спільним проведенням часу, оскільки згодом такі речі асоціюватимуться дитиною тільки з негативом.

Проте треба враховувати, що подібні методи виховання, хоча й можуть вирішити наявну виховну проблему миттєво, не гарантують того, що вона не повториться у майбутньому.

Доцільними у вихованні дітей дошкільного віку також є т.зв. довготривалі методи, до яких відносять:

- метод «вироблення несумісної поведінки», що полягає у тому, щоб навчити дитину іншій поведінці в проблемній ситуації і заохотити її при цьому. Тобто дорослий, передбачивши можливу проблемну ситуацію, може подбати про те, щоб не допустити неправильної поведінки дитини;

- метод «природних наслідків», який полягає у наданні дитині можливості відчувати негативні результати власних дій. Безперечно, встановлення подібних причинно-наслідкових зв'язків – не миттєвий процес і потребує застосування інших виховних впливів;

- метод «зміни мотивації» полягає у з'ясуванні причин негативної поведінки і створенні таких умов, за яких ця причина проявитися не зможе;

- метод «нульовий реакції», тобто відсутність будь-якої реакції з боку дорослого на небажану поведінку дитини. Цей метод не викликає негативу у дитини, не дає готового варіанту дій, змушує її замислитися. Проте, він працює не з усіма дітьми, не у всіх ситуаціях і вимагає інших методів коригування поведінки.

Найбільш доцільним та ефективним є метод особистого прикладу (батьків, вихователів), оскільки особливістю цього віку є схильність до наслідування: діти копіюють поведінку, звички, мовлення дорослих тощо.

Важливо, використовуючи ці способи виховання, дотримуватися почуття міри. Адже, за надмірного покарання можна придушити в дитині ініціативність, сформувані неадекватну самооцінку, знижену активність, надмірне схвалення може розпестити дитину, заохотити розвиток взаємодії формату «шантажу» – «коли ти ..., тоді я...».

Вихователям варто залучати молодих батьків до вивчення й використання народного досвіду виховання дітей, до освітнього процесу дошкільного навчального закладу через проведення нетрадиційних батьківських зборів, організацію обміну досвідом родинного виховання. Основними напрямками цієї роботи можу бути:

- введення життєздатних народних звичаїв, традицій в освітній процес сучасного дошкільного навчального закладу («Варварині вечорниці», «День народження сім'ї», «Свято українського вареника», «Спільні онуки – радість і наука» – зустріч учасників клубів дідусів і бабусь);

-залучення сучасних батьків до вивчення і використання у родинному спілкуванні кращих зразків мовленнєвої взаємодії з дітьми: українських колискових пісень, забавлянок, примовлянь, формул мовленнєвого етикету.

Вихователю, батькам і іншим особам, задіяним у вихованні дошкільників, варто пам'ятати, що знання методів, прийомів та засобів виховання без врахування самої дитини, її почуттів і переживань нічого не варте, а погана поведінка дитини часто є тільки бажанням повернути до себе увагу дорослого.

Початкова школа

Молодший шкільний вік – надзвичайно значущий період у житті людини. Він багатий прихованими можливостями розвитку, які важливо своєчасно помічати і підтримувати. У цей час закладаються і розвиваються основи багатьох психічних якостей.

Психологи відзначають, що віковим новонадбанням сучасного молодшого школяра є більш системний і змістовно диференційований процес його *індивідуалізації*. Сучасна дитина прагне виокремити *своє Я*, протиставити себе іншим, виразити власну позицію стосовно інших людей, отримати від них визнання її самостійності, зайнявши активне місце у різноманітних соціальних відносинах, де її *Я* виступає на рівні з іншими“, що, в свою чергу, вимагає нових підходів до побудови виховного простору.

Віковими особливостями дітей 1-4 класів можна вважати:

- незначний соціальний та моральний досвід;
- підвищену емоційність, вразливість і водночас пластичність до морально-етичних впливів;
- розширення поінформованості молодших школярів (багато дітей приходять до школи, вмюючи читати, лічити, добре володіють мовою, однак є чимало випадків, коли інтелектуальний розвиток випереджує розвиток мотивації і вольових якостей);
- «демократичність» у поводженні з учителем, мимовільність поведінки, невміння узгоджувати свої дії з нормами шкільного життя;
- імпульсивність та безпосередність поведінки дитини, розрив між знаннями моральних принципів і відповідною поведінкою, бажання постійно розширювати коло спілкування;
- потреба до взаємовимогливості та взаємодопомоги;
- відносно стійкі форми поведінки і діяльності, які в майбутньому становитимуть основу формування її характеру.

Основні новоутворення особистості молодшого школяра:

- орієнтація на групу однолітків;
- формування особистісної рефлексії (здатності самостійно встановити межі своїх можливостей);
- формування усвідомленої і узагальненої самооцінки;
- усвідомлення і стриманість у прояві почуттів,
- формування вищих почуттів;
- усвідомлення вольових дій, формування вольових якостей.

Формування особистості молодшого школяра значною мірою визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу, згідно з яким моральні правила і норми дитина засвоює активно, в процесі діяльності та спілкування з дорослими, однолітками, старшими та молодшими дітьми. Основна функція її полягає в тому, що в ній набувається досвід ставлення дитини до світу, до людей, до самої себе.

Завдяки результатам педагогічних досліджень достеменно встановлено, що 40 відсотків від загального обсягу виховних впливів на особистість дитини здійснює освітнє середовище, в якому вона перебуває. Ця цифра в кожному конкретному випадку шкільної практики варіюється відповідно до особливостей області, школи, класу, його мікрогруп та індивідуальних особливостей самих дітей. Але слід визнати, що поміж інших джерел впливу на становлення й розвиток дитини (сім'я, однолітки, позашкільні освітні заклади та ін.) школа посідає домінуючі позиції, тож і відповідальності на неї покладається більше, і можливостей перед нею відкривається більше.

Виховання молодших школярів здійснюється:

- у процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідної шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів,
- відведенням належного місця спільно-взаємодіючій діяльності в позаурочний час;
- шляхом гуманізації взаємин у системах «учитель – учень», «учень – учень»;
- через використання вчителем демократичного стилю спілкування з учнями;
- створенням умов для творчої самореалізації кожної особистості.

Для дітей цієї вікової групи характерна особлива сенситивність до морально-етичних впливів, а надто сприйняття норм культурної поведінки, спілкування, мовного етикету, культури взаємовідносин. Учителю має допомогти дитині розвиватись від елементарних навичок поведінки до більш високого рівня, для якого необхідні самостійність у прийнятті рішень і моральний вибір.

Молодший шкільний вік (за І.Бехом) виявляється сприятливим щодо виховання у дитини фундаментального для її морального розвитку новоутворення, яким є здібність цінувати особистість людини.

Головним новоутворенням навчальної діяльності є формування теоретичного мислення дитини, що знаходить відповідне вираження і в рівні сформованості у дітей особистісних моральних якостей, першооснов багатьох моральних понять: доброти (гуманності), людяності, милосердя, чуйності, співчуття, чесності, справедливості, терпеливості та ін.

У молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї; родини, дитячого угруповання; як учня, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, краю, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

У початкових класах соціальна і громадянська компетентності як ключові є міждисциплінарними та інтегруються через усі освітні галузі і спрямовуються на

соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, дотримання соціальних норм і правил.

Формуючи культуру спілкування, доцільно збагачувати мовлення молодших школярів українськими формами звертання та формулами мовленнєвого етикету, пробуджувати інтерес до походження цих формул, показувати їх зв'язок із національними традиціями і звичаями українців.

Пріоритетними для учнів початкових класів є активні методи, що спрямовані на самостійний пошук істини та сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості.

Оскільки у молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними є такі *форми діяльності*: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, ігрова вправа, колективне творче панно, бесіда, тематичний зошит, ранок, свято, усний журнал, групова справа, оформлення альбому, уявна подорож, конкурси, ігри, школа ввічливості, демонстрація, розповідь, моделювання, вікторина, екскурсія, виставка малюнків, написання листів та малюнків (наприклад, воїнам АТО), операція-рейд, виставка-ярмарок, перекличка повідомлень, добродійна акція, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування, спортивні змагання, козацькі забави, театральна вистава, ляльковий театр, ведення літопису класного колективу, веселі старти, естафети, догляд за рослинами і тваринами.

Базова школа

Підлітковий вік (10-14 років) — складний відповідальний період становлення особистості, в якому формується соціальна спрямованість і моральна свідомість: моральні погляди, судження, оцінки, уявлення про норми поведінки, запозичені у дорослих. Шлях оволодіння ними відбувається через реальні стосунки, через оцінку їхньої діяльності дорослими.

Важливі зміни відбуваються у мотиваційній сфері: потреба в самоповазі, в самоствердженні, у визнанні товаришів, у позитивному ставленні з боку друзів. З'являється орієнтація на майбутнє: мрії, ідеали, перспективні плани, віддалена мета. Проте для підлітка характерна й відмова від поставленої мети всупереч її об'єктивній значущості, бо воля ще слабка.

Завданням педагогів є розвиток у підлітків вольової поведінки, використовуючи для цього емоційно привабливі цілі, підтримуючи їх наміри й уявлення про можливість досягти власного рівня домагань. У підлітків у вольовому акті ще слабо представлена виконавська частина.

Для підлітків є характерною легкість виникнення переживань, емоційної напруги, їм важко стримувати свої радість, горе, образ, гнів. Суперечливі прагнення, які виникають досить часто, ще більше підсилюють загальний емоційний фон, що призводить до виникнення стану афекту. Афективний стан може бути досить тривалим і виникати з незначного приводу. Треба вчити підлітків володіти своїми емоціями, усвідомлювати їх, говорити про них, виявляти у культурних формах.

Відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості: виникає інтерес до свого внутрішнього світу, що веде до поглиблення та ускладнення процесу самопізнання.

Підліткова рефлексія спрямована на розуміння самого себе, особлива увага приділяється власним якостям особистості, тому підвищується чутливість до оцінок з боку оточуючих, виникає орієнтація на реальні досягнення.

Моральна мотивація ще не є стійкою, тому підліток легко піддається навіюванню, таким формам соціальної поведінки, які роблять його дорослим у власних очах.

Образи «Я», які створює у своїй свідомості підліток, дуже різноманітні: це фізичне «Я» (уявлення про свою зовнішність), психічне «Я» (про риси характеру, про свої здібності тощо). Але ставлення до всіх цих рис свого «Я» залежить від системи цінностей, яка формується завдяки впливу членів своєї сім'ї та ровесників.

З образом «Я» пов'язана самооцінка. Для підлітка важливо знати не тільки, який він є, але й наскільки значущими є його індивідуальні особливості для оточуючих, а тому й для самого себе. Самооцінка має загальний характер та ще й занижена: підлітки перебільшують свої недоліки, успіхи дещо занижують.

Враховуючи вікові особливості учнів основної школи, у роботі з ними доцільно використовувати такі *форми роботи*: година спілкування, класні збори, година класного керівника, анкета думок, зустріч, відверта розмова, просвітницький тренінг, ярмарок солідарності, конкурс, гра-експрес, спартакіада народних ігор, родинне свято, родинна вітальня, рольова гра, вікторина, веселі старты та естафети, колективна творча справа (КТС) (жива газета, випуск газети, свято-презентація, усний журнал та інше), проект, школа етикету, операція, виставка-конкурс, ведення літопису класного колективу, фестиваль, колективне ігрове спілкування, похід, спартакіада, турнір, гра-анкета, колаж, ігрова програма, пошукова гра, акція (милосердя, благодійна, екологічна та інші), екологічна стежка, художня галерея, конкурс-ярмарок, виставка творчих робіт, трудовий десант, конкурс-інсценізація, конкурсна програма, інтелектуальна гра тощо.

Старша школа

Старший шкільний вік, що охоплює період розвитку дитини від 15 до 18 років, у віковій психології прийнято вважати старшим підлітковим віком. Одним із важливих аспектів психічного розвитку старшокласників є інтенсивне дозрівання, провідна роль у якому відводиться розвитку мислення. Основною особливістю особистісного розвитку старшокласника є помітний розвиток самосвідомості, самооцінки, що ґрунтується на самостійному аналізі й оцінці власної діяльності.

Старший шкільний вік є сенситивним у формуванні світогляду, виробленні стратегії життя, визначенні життєвих планів, формуванні вміння творити власну долю, активно відповідально та ефективно реалізувати громадянські права й обов'язки.

Разом з розвитком абстрактного й цілісного мислення в учнів старших класів відбувається перехід до вищих рівнів мовлення, виникає прагнення до його самовдосконалення, намагання зробити його більш виразним, точним.

Помітно зростають сила волі, витримка, наполегливість, самоконтроль. Інтереси стають зрілішими і водночас тривалішими, стійкішими, міцнішими. Під час навчання у цей період виникають нові мотиви професійного та життєвого самовизначення. Старшокласники, визначаючи систему цінностей, керуються

планом свого індивідуального розвитку та соціальною значимістю життєвих цілей.

Соціальні мотиви старшокласників стають більш диференційованими і дієвими, що зумовлює використання таких форм роботи: диспут, брифінг, відверта розмова, етичний тренінг, ярмарок професій, конкурс, ділова зустріч, етичний тренінг, тестування, екологічний десант, турнір ораторів, моделювання розвивально-виховних ситуацій, музична вітальня, тематична дискотека, клуб веселих та кмітливих (КВК), шоу-програма, проект, благодійна акція, брейн-ринг, сократівська бесіда, телефон довіри, філософський стіл, складання індивідуальних програм саморозвитку, дебати, похід, екскурсія, бенефіс, колаж, бал, презентація, агітбригада, прес-шоу, аукціон, десант, експедиція (фольклорна, краєзнавча та інші), вечір (поезії, пам'яті та інші), круглий стіл, прес-конференція, фоторепортаж, мобільний консультаційний пункт, презентація-захист, інтернет-форум, відкрита кафедра, вернісаж, творчий портрет, школа лідера, театральна вистава, мистецькі шкільні колективи (театральні, хорові, хореографічні), тематичний діалог, конкурс творчих робіт, проектна діяльність, поетична вітальня, бал, самотестування, публіцистична вистава, волонтерський рух учнівської молоді, експедиція, літопис класного колективу, конкурсна програма, вікторина, інтелектуальна гра, трудові загони, табори праці та відпочинку, шкільні лісництва, учнівські виробничі бригади.

Позашкільна освіта

Позашкільна освіта має унікальний виховний потенціал для формування системи цінностей і духовних пріоритетів підростаючого покоління, що складає основу подальших вчинків та поведінки майбутнього громадянина, члена суспільства. Вона має створювати умови для виховання високих моральних якостей учнівської молоді, патріотизму, виховання людини демократичного світогляду, яка поважає права і свободи інших, культуру і традиції національні та інших народів світу, орієнтується в реаліях і перспективах суспільного розвитку.

Є підстави стверджувати, що позашкільні заклади у загальній системі безперервної освіти і виховання виконують не додаткову, а (за певних умов) випереджувально-прогностичну функцію.

Позашкільна освіта та виховання здійснюється в закладах, які покликані сприяти соціальній адаптації особистості, і розглядається як найбільш демократичний та гнучкий засіб залучення сім'ї до співпраці у вихованні і розвитку дітей і підлітків. Розумне поєднання сімейної, шкільної і позашкільної виховної стратегії – це умови цілісного підходу до виховання особистості в єдиному процесі безперервної освіти,

Головна стратегічна мета – гармонійний розвиток особистості, створення умов для творчого, інтелектуального, духовного й фізичного розвитку дітей у вільний від навчання час, підготовка підлітків до життя.

Основними завданнями позашкільної освіти та виховання є навчити дітей та учнівську молодь використовувати свої знання й навички в практичній діяльності та житті; розвивати творчі риси характеру (ініціативність, допитливість, самостійність, вимогливість, наполегливість, організованість, працьовитість, порядність, відповідальність); розвивати моральні і творчі якості; формувати суспільно-громадський досвід; задовольнити потреби у професійному самовизначенні;

забезпечити соціально-педагогічний захист неповнолітніх та організувати їх дозвілля; формувати активну життєву позицію, здоровий спосіб життя.

Позашкільна виховна робота – це спеціально організована педагогічна діяльність у процесі вільної співтворчості, а не в умовах академічних, шкільних відносин, яка має яскраво виражену власну специфіку впливу, що дає їй певні переваги перед іншими засобами виховання.

Добровільність участі дітей у позашкільній роботі, диференціація її за інтересами і спрямованістю на певний тип діяльності, свобода і можливість вибору улюблених занять у позашкільних закладах благодійно впливають на характер самоорганізації всього наступного життя людини, її базову професійну підготовку і компетентність, допомагають знайти ідеальну модель майбутньої професійної діяльності, вже у ранньому віці визначити своє місце в житті, повніше реалізувати творчі задатки.

Виховний процес у позашкільному закладі має специфічні особливості. По-перше, позашкільна робота охоплює такі галузі знань і практичної роботи, які виходять за межі уроку, навчального плану школи.

По-друге, у центрі уваги позашкільна освіта ставить особистість дитини, її потреби і інтереси, а не предмет, не зміст і навіть не метод, чим вона суттєво відрізняється від педагогіки школи. Діти залучаються до позашкільної освіти тільки на основі власного вибору, а працівники позашкільних закладів, вивчаючи і сприймаючи своєрідність кожного вихованця, допомагають йому зростати далі у своєму розвитку.

Суб'єктами позашкільної освіти є сім'я, центри: еколого-натуралістичної, науково-технічної творчості, туризму та краєзнавства, естетичного виховання учнівської молоді, будинки дитячої та юнацької творчості, гуртки, студії, клуби, Буковинська Мала академія наук учнівської молоді, позашкільні навчальні заклади на базі різних типів навчальних закладів (філії), учнівські наукові об'єднання, дитячі спортивні школи, вихованці, учні, слухачі, педагогічні колективи позашкільних навчальних закладів, громадські об'єднання.

Позашкільна освіта та виховання здійснюється на основних принципах: доступності; добровільності вибору типів позашкільних навчальних закладів, форм позашкільного навчання і видів діяльності; безперервності, наступності та інтеграції; національної спрямованості; особистісної орієнтації; превентивності; правового і соціального захисту вихованців, у їх прагненні до вільного, різнобічного розвитку особистості.

Форми організації виховного процесу у позашкільному закладі відзначаються великою різноманітністю:

- форми навчальної роботи: гуртки, клуби, індивідуальні заняття, студії, наукові товариства, лекторії, освітні проекти та програми, кінолекторії, театри;

- форми організаційно-масової роботи: зльоти, збори, змагання, спартакіади, конференції, конгреси, конкурси-захисти, конкурси, виставки, тренінги, олімпіади, акції, фестивалі, свята, розважальні програми;

- форми навчально-оздоровчої роботи: подорожі, походи, тематичні та комплексні експедиції, екскурсії, реабілітаційні гуртки, сенсорні та екологічно-туристичні стежини, табори.

Професійно-технічна освіта

Професійно-технічна освіта (15-18 років) охоплює підлітковий, юнацький, частину дорослого етапу у розвитку та становленні людини.

Значною частиною контингенту учнів є інваліди, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, та учні, слухачі, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, які мають право на особливий соціальний захист в галузі професійно-технічної освіти.

Виховна робота у системі професійно-технічної освіти має бути спрямована на розвиток людської гідності, громадянськості, патріотизму, чесності, толерантності, працьовитості й повинна стати запорукою формування вільної особистості, добробуту українського народу, правової держави, рівноправної інтеграції до європейського співтовариства. Особливого значення сьогодні у професійно-технічних навчальних закладах набуває патріотичне виховання, яке повинно крім власне виховання патріотизму бути спрямованим на виховання молодого людини як свідомого громадянина, державотворця, носія християнських чеснот, охоронця і популяризатора української національної культури, екологічно грамотної людини, з високим рівнем політичної та правової культури, доброго сім'янина тощо.

Вища освіта

Студентський вік (17-23 роки) охоплює і юнацький період, і частину дорослого етапу в розвитку та становленні людини. Цей вік характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку. В особистості на цьому етапі домінують становлення характеру та інтелекту. Активно розвиваються морально-ціннісні й естетичні почуття. Швидко освоюються соціальні ролі дорослого, формуються і закріплюються схильності і інтереси, визначаються життєві цілі й прагнення.

Основним завданням сучасної вищої освіти є організація навчально-виховного процесу, який сприяє становленню не тільки висококваліфікованого фахівця з науковим світоглядом, але і формуванню особистості з стійкими морально-духовними, громадянськими, гуманними якостями.

У виховній роботі необхідно враховувати те, що юнацький вік будується навколо кризи ідентичності, яка складається із серії соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікацій та самовизначень. З метою стимулювання студентів до самовдосконалення та самовиховання доцільним є введення в практику ВНЗ особистого творчого «портфеля» кожного студента, що може включати такі складові:

- *особистісний творчий паспорт* (перелік офіційних документів про освітні досягнення, загальнокультурні і професійні успіхи (дипломи, грамоти про перемоги у олімпіадах, конкурсах наукових робіт, спортивних змаганнях, публікації, винаходи тощо);

- *особистісна творча біографія* (досвід участі у роботі різних гуртків, спортивних секцій, органів студентського самоврядування тощо, результативність цієї роботи);

- *особистісне творче досьє* (приклади різних матеріалів, що відображають творчі досягнення: описи педагогічних ідей, розробки навчальних занять, виховних заходів, фотографії, малюнки тощо).

Для створення оптимальних умов виховної роботи, не варто виносити завдання виховання за рамки навчального процесу. Треба зважати на дієвість і впливовість великого спектру форм діяльності, які сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості. Це навчальні заняття, практика, наукові гуртки, творчі студії, екскурсії, походи, різноманітні форми і види суспільно-корисної праці та ін.

Важливою структурною ланкою виховного процесу є діяльність інституту кураторів академічних груп. Сучасному куратору належить значна роль у формуванні і становленні особистості студента, розкритті його здібностей і потенційних можливостей, організації роботи з батьками, полегшенні адаптаційного періоду. Функції діяльності куратора як вихователя реалізуються через основні принципи національного виховання, які передбачають: розробку перспективних планів і завдань виховання студентів за специфікою певного ВНЗ; проведення позааудиторної діяльності, яка сприятиме всебічному розвитку творчих здібностей студентів; формування гуманних стосунків між викладачами і студентами; залучення органів студентського самоврядування, підтримка ініціативи і творчості; передача досвіду проведення традиційних свят ВНЗ першокурсникам тощо.

Учнівське самоврядування як складова виховного простору школи

Учнівське самоврядування – потужний фактор демократизації сучасної освіти, що сприяє вихованню у молоді лідерських якостей, формуванню громадянської свідомості, активної життєвої позиції. Учнівське самоврядування є уособленням демократичної атмосфери у школі, формою самодіяльної організації дитячого життя у ній, важливим чинником самовиховання особистості.

Діяльність органів учнівського самоврядування є необхідною умовою удосконалення навчально-виховної роботи, яка спрямована зростання соціалізації підростаючого покоління та підвищення громадянських компетенцій, становлення свідомого громадянина.

Головною метою самоврядування у школі є формування в учнів навичок самоврядування, самостійності, ініціативи, навчити цьому всіх, а не лише активістів. Організація дитячого самоврядування передбачає згуртування учнівської молоді на корисні, добрі справи, виховувати в них кращі риси громадянина України, захищати їх права, інтереси, робити життя учнів насиченим і цікавим.

Самоврядування як метод самоорганізації учнівського колективу забезпечує формування товариських взаємин і організаторських якостей, залучає всіх учнів до управління шкільними справами.

Основні принципи самоврядування:

- принцип педагогічного сприяння, педагогіка співпраці передбачає вирішення проблеми учнями суспільного з вчителями;
- принцип наступності та змінності активу забезпечує встановлення товариських стосунків старших учнів з молодшими;
- принцип конкретної предметної діяльності ставить за мету здійснення традиційної або розвивальної діяльності;

- принцип єдиного планування забезпечує скоординованість планів, єдність дій учительського й учнівського колективу, що сприяє підвищенню авторитету учнів, веде до співробітництва;

- принцип розвитку ініціативи та самодіяльності;

- принцип єдності прав та обов'язків учнів поєднує громадські й особисті інтереси в роботі органів учнівського самоврядування.

Структура шкільного учнівського самоврядування не є стандартною.

Модель шкільного самоврядування може містити чотири підсистеми: учнівську, педагогічну, батьківську й систему співуправління (спільну).

Органи учнівського самоврядування складаються із виборних або уповноважених осіб, яким колектив доручає спільно планувати громадські справи, розподіляти доручення між учнями, перевіряти їх виконання, координувати та об'єднувати роботу первинних осередків.

Ефективна діяльність учнівського самоврядування залежить від багатьох факторів, головним з яких є підготовленість педагогів до роботи з ним.

Учнівське самоврядування ефективно функціонуватиме за таких педагогічних умов:

- усвідомлення адміністрацією школи та кожним членом учительського та батьківського колективу педагогічних можливостей дієвого учнівського самоврядування;

- чіткий розподіл обов'язків між членами педагогічного колективу щодо надання необхідної допомоги учням у процесі організації різних справ;

- організація органами учнівського самоврядування в умовах «здорової» конкуренції;

- розробка системи стимулювання, заохочення та нагородження класних колективів, творчих груп, органів учнівського самоврядування, учнів-лідерів, вчителів-консультантів тощо.

Функціонування дієвої системи самоврядування підростаючого покоління зароджується в початковій ланці, набуває самостійності в старшій школі, реалізується у вищих навчальних закладах.

Студентське самоврядування

як фактор демократизації виховного простору

Здійснення виховної роботи у вищих закладах освіти на засадах демократизму передбачає використання виховного потенціалу студентського самоврядування, що виступає надійним способом формування громадянської компетентності студентської молоді. Адже у студентському середовищі зосереджені потужний інтелектуальний і творчий потенціал, енергія, прагнення до самоутвердження і самореалізації як особистості.

Закон України «Про вищу освіту» (2014) передбачає обов'язкове функціонування у вищих навчальних закладах студентського самоврядування як інституту, що забезпечує участь здобувачів вищої освіти в управлінні навчальним закладом, представництво і захист їх прав та інтересів, сприяє соціальному становленню та громадянській активності, набуттю управлінського досвіду та розуміння відповідальності.

Відповідно до ЗУ «Про вищу освіту», студентам гарантовано право самостійно або через представницькі органи вирішувати питання, віднесені до їх повноважень. Вони захищатимуть права та інтереси студентів, вноситимуть пропозиції до навчальних планів, отримують значний вплив (не менше 15% голосів) при обранні ректорів та деканів, право на оголошення акцій протесту, а також тримають 0,5% від фінансових надходжень ВНЗ.

Студентське самоврядування є засобом реалізації студентською громадою своїх прав, обов'язків та ініціатив через прийняття рішень і їх впровадження за допомогою власних ресурсів у сфері, що визнається адміністрацією, та у співпраці з нею, а також гарантії брати участь через своїх представників у вирішенні питань, які стосуються студентства.

Студентські ради створюються на рівні університету, факультету, академічної групи, гуртожитків, охоплюючи діяльність всього студентства університету і дає можливість гармонізувати життєдіяльність студентів на засадах демократії і самоорганізації.

Переваги від функціонування ефективної системи студентського самоврядування виходять за межі системи освіти, сприяючи не тільки оптимізації навчального процесу у вищій школі, а й соціалізації молоді, виробленню у неї комунікативних, управлінських навичок, розвитку політичної культури молодого покоління. У цьому контексті студентське самоврядування можна розглядати як передумову для розвитку громадянського суспільства та парламентської демократії.

Використання всіх можливостей студентського самоврядування згідно з чинним законодавством дозволить:

- 1) налагодити ефективну співпрацю між адміністрацією ВНЗ і студентами з широкого спектру питань;
- 2) створити додаткові умови для зростання якості підготовки фахівців у системі професійної освіти в Україні;
- 3) забезпечити подальшу інтеграцію національної освітньої системи до європейського та світового освітнього простору.

Так, наприклад студентські організації у Великій Британії функціонують у формах студентської спілки, студентського уряду або студентської ради. У Великобританії голова студради, так званий «sabbatical officer», є керівником, який працює повний робочий день і отримує заробітну плату. Більшість студрад також мають керівників, які працюють повний та неповний робочий день і не отримують зарплату («non-sabbatical officers»). Усі студради вищих навчальних закладів мають потужне фінансування.

Студентський уряд у США позиціонується як лабораторія для самореалізації молоді в умовах жорстких ринкових відносин та глобалізації суспільства.

Дитячі та молодіжні організації

Розвиток дитячих та молодіжних громадських організацій є не лише ефективним фактором соціалізації особистості, а й сприяє розвитку та становленню громадянського суспільства в Україні.

Відповідно до ЗУ "Про молодіжні та дитячі громадські організації" дитяча громадська організація – об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою якого є

здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства.

Молодіжна громадська організація – об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою якого є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів.

Серед найбільш поширених *форм дитячих організацій* можна виокремити: об'єднання за інтересами (хобі); об'єднання волонтерського типу; об'єднання соціально-виховного типу; субкультурні об'єднання; об'єднання гендерного типу; об'єднання змішаного типу.

Соціально-педагогічне призначення дитячої громадської організації розглядається як сукупність складових її діяльності, спрямованих на: самоорганізацію добровільної сумісної взаємодії з іншими (реалізація напряму „Я–діяльність”); перетворення оточуючої дійсності, вирішення різних актуальних проблем (реалізація напряму „Я–оточуюча дійсність”); рефлексія та самовдосконалення в ситуації публічного представлення результатів (реалізація напряму „Я–очима інших”); засвоєння у соціальній взаємодії суспільно важливих цінностей (реалізація напряму „Я–Я”).

Педагог у своїй професійній діяльності має справу з дитиною та підлітком у процесі їхнього розвитку, соціального становлення в позаурочний час у неформальному спілкуванні чи під час спеціально організованих форм роботи, які властиві діяльності дитячих та молодіжних організацій.

На теренах Чернівецької області діє 198 дитячих об'єднань. Особливої уваги потребує популяризація їх діяльності, необхідність вдосконалення методичної та організаційної основи з питань функціонування, активне залучення дітей і молоді до соціального становлення та особистісного розвитку.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД І СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Невід'ємним компонентом реалізації виховання особистості є психологічний та соціальний супровід навчально-виховного процесу, метою якого є створення умов для збереження психологічного здоров'я дитини та забезпечення її вікового розвитку; психологічний супровід взаємодії «педагоги – діти», «педагоги – батьки»; підвищення психологічної культури батьків та педагогів.

Завдання:

- розвиток навичок соціально визнаної поведінки, взаємодії в колективі однолітків;
- забезпечення психологічної підтримки дітей, учнів, студентської молоді в подоланні складних життєвих ситуацій;
- розвиток навичок побудови конструктивних взаємин учнівської молоді з батьками та педагогами;

- формування позитивних ціннісних орієнтацій, сприяння професійному самовизначенню учнів та студентів;
- профілактика деструктивних форм поведінки учнівської молоді;
- формування знань про партнерські стосунки та готовності до подружнього життя;
- створення умов для покращення психологічної культури батьків та педагогів.

Форми роботи:

- діагностика соціально-психологічного клімату в учнівських колективах з подальшим психологічним консультуванням педагогів та батьків з метою вироблення стратегій щодо усунення можливих труднощів у взаємодії дітей;
- тренінгові заняття для дітей та учнів з розвитку навичок емоційної саморегуляції та ефективного спілкування;
- заходи для всіх учасників навчально-виховного процесу, спрямовані на формування толерантного ставлення до осіб, що перебувають в складних життєвих обставинах (групові консультації, тренінгові заняття, виступи тощо) та індивідуальне консультування дітей (учнів), що переживають кризову ситуацію;
- дослідження індивідуальних життєвих потреб учнів для формування стратегій виховного впливу;
- просвітницькі заходи («круглі столи», «семінари-практикуми») для батьків та педагогів для актуалізації вікових психологічних особливостей дітей для врахування їх у виховному процесі;
- профорієнтаційні тренінги, групові консультації для учнів та студентів з метою усвідомлення власних можливостей та перспектив, пов'язаних з майбутньою професією;
- просвітницькі заходи з формування навичок здорового способу життя, профілактика хімічних, ігрових та інтернет-залежностей;
- групові консультації для батьків та їхніх дітей з метою попередження проявів девіантної поведінки;
- спецкурси, просвітницькі програми для учнівської молоді, орієнтовані на розвиток навичок партнерського спілкування, вирішення проблемних ситуацій у взаєминах, збереження репродуктивного здоров'я, планування свідомого і відповідального батьківства;
- вивчення запитів педагогів та батьків з питань виховання для оптимізації просвітницьких заходів, спрямованих на підвищення їх психологічної культури.

Психологічний супровід виховної роботи

ДНЗ

Мета: забезпечення психологічних умов для розвитку соціально-особистісного розвитку дитини відповідно до її базових індивідуальних особливостей, психологізація профілактично-виховної діяльності педагога з сім'єю, оздоровлення умов сімейного виховання дітей дошкільного віку.

Завдання:

- раннє виявлення та розвиток здібностей (обдарувань) дітей дошкільного віку
- розвиток навичок соціально визнаної поведінки, уміння взаємодіяти з однолітками, узгоджувати особисті інтереси та бажання з колективними;

- формування психологічної культури батьків та педагогів для гармонійного розвитку дитини;

Зміст і форми роботи:

Учні:

- моніторинг індивідуальних можливостей і здібностей дітей
 - профілактика та корекція негативних проявів у поведінці, розвиток довільності, саморегуляції поведінки, самооцінки з використанням різноманітних форм роботи: ігротерапії, різних напрямів арттерапії, психогімнастики, дидактичні та рухливі ігри;

- розвиток комунікативних навичок;

Педагоги:

- здійснення спільно з педагогами аналізу виховного середовища в сім'ї дитини;
 - проведення засідань психолого-педагогічного клубу, випуск психологічної газети закладу, виступи на педрадах, батьківських зборах, "круглих столах", психолого-педагогічних консилиумах, лекціях з проблем виховання дітей дошкільного віку з урахуванням характерних психологічних новоутворень психічного розвитку, які вимагають уваги з метою попередження їх загострення.

- діагностика стилю взаємодії педагогів з батьками

- тренінг з розвитку навичок емоційної саморегуляції та ефективного спілкування

Батьки:

- Діагностика стилю взаємовідносин в сім'ї та батьківських уявлень щодо розвитку та емоційного благополуччя дитини;

- Індивідуальне консультування за результатами діагностики та з метою оздоровлення сімейного виховання дітей дошкільного віку.

Початкова школа

Мета: забезпечення умов для збереження психологічного здоров'я дитини та її вікового розвитку; розкриття та розвиток творчих можливостей, інтелекту.

Завдання:

- здійснення психологічного аналізу соціальної ситуації розвитку дитини, виявлення основних проблем і визначення причин їх виникнення, шляхів і засобів їх подолання, сприяння гармонізації соціально-психологічного клімату в класних колективах;

- визначення стартових можливостей та динаміки розвитку дитини у навчально-виховному процесі

- надання підтримки й допомоги учням у рішенні завдань розвитку, виховання, соціалізації.

Форми роботи:

Учні:

- дослідження індивідуальних інтересів, здібностей нахилів учнів та сприяння індивідуалізації їх освітньо-виховного маршруту;

- моніторинг психолого-педагогічного статусу дитини і динаміки його психологічного розвитку в процесі шкільного життя;

- проведення психологічних тренінгів з метою гармонізації соціально-психологічного клімату в учнівському колективі;

- проведення профілактичного маршруту, як способу зняття емоційного напруження та збереження психічного здоров'я;
- соціально-педагогічна та психологічна оцінка проведених виховних заходів з учнями;

Педагоги:

- проведення психолого-педагогічних консилиумів з вирішення проблеми соціальної дезадаптації молодших школярів та індивідуалізації виховної спрямованості кожного учня окремо та класу в цілому.

Батьки:

- індивідуальне консультування батьків за результатами діагностики та інформування щодо оптимального вектору індивідуального освітньо-виховного маршруту їх дітей.
- організація психологічних практикумів з розвитку комунікативної компетентності у системі дитячо-батьківських відносин

Середня школа

Мета: створення умов для особистісного та ціннісно-сміслового самовизначення і саморозвитку дітей підліткового віку.

Завдання:

- забезпечення психологічної підтримки підлітка в подоланні важких життєвих ситуацій і соціальної взаємодії;
- розвиток навичок побудови конструктивних взаємовідносин з батьками та однолітками;
- формування ціннісного ставлення до себе (свого фізичного, психічного та соціального «Я»)
- профілактика деструктивних форм поведінки, наркозалежності, формування життєвих навичок та компетенцій,
- сприяння індивідуалізації освітньо-виховного маршруту;

Форми роботи:

Учні:

- викладання психологічно-орієнтованих спецкурсів і факультативів спрямованих на розвиток адекватної «Я-концепції» та самоповаги, чуйного ставлення до людей, навичок соціальної взаємодії, самокритичності й самовладання, професійне самовизначення.
- реалізація програм превентивного виховання, які орієнтовані на формування здоровий спосіб життя, розвиток комунікативних навичок, лідерських умінь тощо.
- формування у підлітків ціннісних уявлень шляхом залучення їх до участі в соціально значимій діяльності;
- проведення психологічних тренінгів на формування позитивного самоставлення, усвідомлення власної індивідуальності і неповторності
- навчання способам зняття психологічних стресів (музикотерапія, артотерапія, аутотренінг, релаксація, обговорення й аналіз інших способів зняття напруги)

Педагоги:

- аналіз(спільно з педагогами) впливу виховного середовища на формування особистості підлітків

- проведення психолого-педагогічних семінарів, дискусійних ігор, супервізій, фокус-груп спрямованих на навчання педагогів надавати підтримку підлітку в подоланні важких життєвих ситуацій та конструктивне вирішення проблемних ситуацій в класі.

Батьки:

- організація просвітницьких заходів для батьків щодо впровадження гуманістичних методів у сімейному вихованні.

Старша школа

Мета: формування гармонійно розвиненої, цілісної особистості, сутністю якої є духовність, культурна самоідентифікація, соціальна і професійна компетентність.

Завдання:

- підготовка учнівської молоді до свідомого професійного самовизначення і продуктивної праці;

- стимулювання учнівської молоді до активної життєвої позиції, здорового способу життя, позитивної соціальної орієнтації;

- забезпечення морально-психологічної підготовки старшокласників до подружнього життя;

- формування культури міжетнічних, міжрегіональних, міжрелігійних відносин, поважне ставлення до представників інших національностей та віросповідань, людей, що проживають на різних територіях держави, толерантне ставлення до їхніх цінностей, традицій, мови, вірувань;

- формування гендерної культури старшокласників, що виражається в умінні встановлювати партнерські стосунки між чоловіками і жінками, конструктивно співпрацювати з людьми, не втрачаючи гендерної ідентичності та не порушуючи гендерної ідентичності інших.

Форми роботи:

Учні:

- викладання психологічно-орієнтованих спецкурсів орієнтованих на підготовку учнівської молоді до свідомого професійного самовизначення

- навчання навичкам відповідальності за власне життя і здоров'я, формування активної життєвої позиції, розвиток критичного мислення;

- психологічна просвіта та інформування у сфері прав людини, здорового способу життя, ВІЛ/СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом (ПСС), репродуктивного здоров'я та відповідального батьківства;

- проведення психологічних тренінгів на розвиток особистісних ресурсів, життєвої компетентності, вироблення адаптивної стратегії поведінки;

- рольові, психологічні, розвивальні та дискусійні ігри щодо формування здорової статевої рольової та сімейної ідентифікацій, розвитку навичок партнерського та рівноправного спілкування між юнаком і дівчиною, вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних із привабливістю, іншими явищами психосоціального життя статей.

Педагоги:

- формування у педагогічних працівників психологічної компетентності, потреби в психологічних знаннях, бажання використовувати їх в інтересах власного розвитку і для вирішення професійних завдань;

- навчання педагогів рефлексивному способу оцінювання виховної роботи, як одному із основних способів адекватного оцінювання ситуації (самооцінювання й оцінювання);

Батьки:

ПТНЗ

Мета: Формування самостійної та самодостатньої особистості, здатної до професійного розвитку, активної адаптації на сучасному ринку праці та творчої самореалізації.

Завдання:

- розвиток професійної компетентності студента, вміння корелювати професійні завдання з суспільними вимогами та потребами;

- розвиток комунікативної культури та міжособистих відносин, соціальної компетентності, самосвідомості, саморозуміння та толерантності у студентській молоді.

- профілактика залучення студентської молоді до негативних ситуацій, формування позитивних ціннісних орієнтацій;

- профілактика втягнення учнів в асоціальне середовище;

- розвиток лідерських якостей особистості учнів

Форми роботи:

Учні:

- проведення психологічних заходів, які сприяють формуванню самостійного та критичного мислення, психологічної готовності щодо їх особистісного й професійного саморозвитку

- визначення розумового, емоційного, морального та духовного розвитку особистості студентів;

- здійснення інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на формування навичок ефективного спілкування між статями, подолання гендерних стереотипів щодо розподілу соціальних ролей у сім'ї, підготовка до щасливого подружнього життя та планування свідомого і відповідального батьківства;

- формування психологічної готовності до протидії негативним впливам соціуму, вміння аналізувати ситуацію й обирати відповідну поведінку, яка не зачіпає свободи і гідності іншої людини, розвиток соціально-психологічної компетенції, яка забезпечує можливість вибору особистості свого життєвого шляху, самостійного рішення певних проблем

- профілактика хімічних, ігрових, віртуальних залежностей;

Педагоги:

- аналіз (спільно з педагогами) впливу виховного середовища на формування особистості студентів

- психолого-педагогічна допомога у проведенні профілактичної роботи спрямована на навчання педагогів надавати своєчасну допомогу та підтримку студентам, пов'язану з труднощами в особистісному та професійному становленні;

- впровадження інноваційних та інформаційно-комунікативних технологій у виховання учнівської молоді;

- допомога соціально дезадаптованим категоріям учнів;

Батьки:

- профілактичні бесіди, індивідуальні консультації спрямовані на формування психолого-педагогічної культури у вихованні дітей (створення гармонічних взаємин між батьками та дітьми, дотримання певного способу життя і доброзичливих стосунків усіх членів родини тощо).

- підвищення рівня правової культури батьків, їх відповідальності за виховання дітей.

ВНЗ

Мета: розвиток професійної та соціальної компетентності, сприяння культурній та особистісній самоідентифікації.

Завдання:

- формування у студентської молоді позитивних ціннісних орієнтацій, спрямованих на здобуття знань, підвищення культурного рівня, ведення здорового способу життя;

- розвиток професійної самосвідомості, як однієї з умов професійного становлення студентів;

- формування культури сімейних та статевих взаємовідносин, формування готовності виконувати сімейні обов'язки;

- профілактика розвитку особистісних деформацій, формування психологічної готовності до життєвого самовизначення кожного студента.

Форми роботи:

Студенти:

- моніторинг сформованості ціннісних орієнтацій та культурного рівня студентської молоді;

- моніторинг соціально-професійних чинників, що впливають на навчання та професійне становлення особистості;

- тематичні соціально-психологічні тренінги, групові заняття спрямовані на розвиток особистісного потенціалу, оволодіння вміннями самоорганізації навчально-професійної діяльності, розвиток комунікативних навичок, та лідерських умінь;

- консультативна допомога у розв'язанні гострих життєвих проблем, криз, внутрішніх конфліктів;

- робота гарячої лінії «Телефон довіри» (надання консультацій, підтримка, розуміння, активне слухання);

- корекція професійного самовизначення при компромісному виборі професії;

- інформаційна робота з молодими студентськими сім'ями з проблем планування сім'ї, збереження репродуктивного здоров'я, планування свідомого і відповідального батьківства;

- здійснення пропаганди здорового способу життя .

Педагоги:

- аналіз (спільно з кураторами) впливу виховного середовища на формування особистості студентів.

Позашкілля

Мета: створення оптимальних умов для повноцінного та гармонійного розвитку вихованців, збереження та зміцнення їхнього здоров'я, підвищення адаптивних

можливостей, посилення розвивального та виховного компонентів позашкільної освіти

Завдання:

- визначення стратегії індивідуального розвитку дитини;
- збереження та зміцнення психічного здоров'я вихованців;
- проектування змісту та напрямів індивідуального розвитку вихованців і складання на цій основі життєвих планів.

Форми роботи:

Учні:

- моніторинг змісту, форм і методів навчально-виховного процесу з метою оцінювання ефективності його впливу на психічний розвиток вихованця;
- діагностика здібностей та обдарувань вихованців;
- тренінгові програми спрямовані на розвиток творчого потенціалу і комунікативних здібностей вихованців;
- інформаційно-роз'яснювальна робота щодо збереження та зміцнення психічного здоров'я вихованців, профілактики ВІЛ/СНІДУ та ІПСШ, наркоманії та алкоголізму розвитку навичок здорового способу життя.

Педагоги:

- тематичні семінари, семінари-практикуми, індивідуальні та групові консультації з питань оптимізації навчально-виховного процесу, специфіки роботи з вихованцями групи ризику, творчо та інтелектуально обдарованими дітьми та підлітками, батьками вихованців.

Батьки:

- інформування про результати, отримані в процесі діагностичних обстежень
- залучення батьків до спільної навчально-творчої діяльності під час тренінгів, заходів, гурткових занять.

УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

Ефективна реалізація Стратегії потребує:

- чіткої координації діяльності навчальних закладів, органів державної влади, громадських організацій, сім'ї щодо реалізації завдань Стратегії;
- налагодження міжсекторального співробітництва всіх сфер суспільства, дотичних до функціонування виховного простору формування особистості;
- якісного кадрового забезпечення - організації різнорівневої підготовки і підвищення кваліфікації фахівців, які працюють у сфері виховної роботи;
- посилення виховної спрямованості змісту програм навчальних предметів і введення факультативних курсів з актуальних проблем виховання;
- модернізації і конкретизації змісту виховної роботи через розробку інноваційних тематичних Програм та орієнтовного Плану заходів щодо створення виховного простору навчального закладу;

- оновлення методичного інструментарію виховної роботи – впровадження інноваційних технологій, сучасних інтерактивних форм і методів роботи;

- інституалізації інноваційних стратегій виховання шляхом створення осередків, орієнтованих на вирішення актуальних проблем виховання дітей і молоді (центрів, майстерень, консультаційних пунктів тощо);

- вивчення, презентації і популяризації передового педагогічного досвіду традиційними і інноваційними шляхами (семінари, майстер-класи, веберенції, форуми тощо);

- створення інформаційних ресурсів;

- розробки і публікації методичної літератури;

- наукового супроводу – налагодження конструктивної взаємодії навчальних закладів з науковими установами для розробки й реалізації спільних дослідницьких проектів;

- проведення щорічного моніторингу рівнів сформованості ціннісних ставлень особистості для удосконалення діяльності виховного простору навчального закладу;

- налагодження міжнародної співпраці з організаціями держав Європейського Союзу, які успішно впроваджують заходи у сфері виховання.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ

Покращення ефективності виховного простору у навчальних закладах області з метою формування всебічно розвиненої, гармонійної, духовно-моральної особистості, свідомого громадянина, патріота України.

Механізмом реалізації «Стратегії виховання особистості в системі освіти Чернівецької області на 2016-2021 роки» стане затвердження Програми та розробка методичних рекомендацій щодо її виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ПЕРЕЛІК НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ

1. Конституція України
2. Концепція ООН про права дитини
3. Закон України «Про освіту»
4. Закон України «Про загальну середню освіту»
5. Закон України «Про вищу освіту»
6. Закон України «Про позашкільну освіту»
7. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»
8. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»
9. Закон України «Про фізичну культуру і спорт»
10. Закон України «Про охорону дитинства»
11. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»
12. Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року»

ДЮЧІ СТРАТЕГІЇ ТА КОНЦЕПЦІЇ

1. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів ЗНЗ України
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні до 2021 року
3. Концепція національного виховання (1994)
4. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти (1996)
5. Концепція екологічної освіти України (2001)
6. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та підлітків (2004)
7. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004)
8. Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012-2021 роки
9. Концепція національно-патріотичного виховання (2009)
10. Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 роки
11. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012)
12. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 - 2020 роки (2015)
13. Регіональна Концепція виховної діяльності навчальних закладів Чернівецької області на 2011-2015 роки
14. Регіональної концепції екологічної освіти і виховання 2012 року
15. Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року "Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація"
16. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (наказ МОНУ від 16.06.2015 № 641)

ЛІТЕРАТУРА

1. Абетка класного керівника/ Упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. – К.: редакції загально педагогічних газет, 2003. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник / І.Д. Бех – К.: Либідь, 2008. – Либідь, 2008.

3. Ванькович У. Студентське самоврядування в Україні / У. Ванькович. – К. : Молодіжна альтернатива, 2004. – 60 с.
4. Власова О.І. Педагогічна психологія / О. І. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
5. Ділові папери в роботі органів самоврядування дітей та учнівської молоді: методичний посібник / автор-упоряд. Т.М. Доценко. – Біла Церква. 2009. – 240с.
6. Доценко Т.М. Організаційно-правова база діяльності органів самоврядування дітей та учнівської молоді: методичний посібник . – Біла Церква, 2009. – 256 с
7. Єрмаков І.Г., Кириченко В.І., Ковганич Г.Г., Спіжева Д.В. Учнівське самоврядування: структура, зміст і концепція розвитку, проектна діяльність, досвід організації – Х.: Основа, 2008. – 112 с.
8. Жуковський Я. Студентське самоврядування: гра чи дійсність [Електронний ресурс] / Я. Жуковський. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua>
9. Караковский В. А. Стать человеком : общечеловеческие ценности – основа целостного учебно-воспитательного процесса / В. А. Караковский. – М.: Творческая педагогика, 1993. – 80 с.
10. Каюмова О. Участь органів студентського самоврядування та їх об'єднань у формуванні та реалізації освітньої та молодіжної політики / О. Каюмова, Т. Яцків, Я. Хауляк. – Львів : Юриспруденція, 2008. – 176 с.
11. Оржеховська В.М., Ковганич Г.Г. Учнівське самоврядування: пошук ефективних моделей і технологій: навч. Посібник. / В.М. Оржеховська , Г.Г. Ковганич – К.: ІПВ, 2007. – 234 с.
12. Палійчук О.М. Методика викладання християнської етики у початковій школі: навч.-метод. Посібник / О.М. Палійчук. – Чернівецький нац. ун-т, 2011, 240 с.
13. Приходько М.І. Учнівське самоврядування в сучасному навчальному закладі.– Х.: Основа, 2008. – 176 с.
14. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О.Я. Савченко. – 2-г вид., доповн., переробл. – К.:Богданова А.М., 2009.
15. Сухарева Л.С. Батьківські збори в початковій школі / Л.С. Сухарева – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 144 с. (Серія «Класний керівник»).
16. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002. – № 4. С. 13-18.
17. Ткачева М. С. Педагогическая психология / М. С. Ткачева. – М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2010. – 191 с.
18. Ягупов В.В. Педагогіка / В.В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

У розробці Стратегії виховання особистості в системі освіти Чернівецької області на 2016-2021 роки брали участь:

Палійчук Оксана Михайлівна – директор Департаменту освіти і науки Чернівецької ОДА, кандидат педагогічних наук, доцент.

Сакрієр Оксана Леонідівна – начальник управління освіти і науки Департаменту освіти і науки Чернівецької ОДА, кандидат політичних наук.

Богачик Тамара Степанівна – заступник директора Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, кандидат історичних наук.

Кізіма Сергій Сергійович – головний спеціаліст управління освіти Чернівецької міської ради.

Тимчук Людмила Іванівна – заступник декана з наукової роботи, інформатизації і міжнародних зв'язків факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича, кандидат педагогічних наук, доцент.

Зорій Ніна Іванівна – проректор з науково-педагогічної роботи та виховання Буковинського державного медичного університету, завідувач кафедри психології та соціології, кандидат філософських наук, доцент.

Куб'як Наталя Іванівна – доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича, кандидат педагогічних наук.

Андрійчук Світлана Василівна – асистент кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича, кандидат педагогічних наук.

Мафтин Лариса Василівна – доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича, кандидат філологічних наук.

Колтунович Тетяна Анатоліївна – асистент кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича.

Гордійчук Оксана Євгенівна – доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича, кандидат педагогічних наук.

Предик Аліна Анатоліївна – доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича, кандидат педагогічних наук.

Фарбатюк Тетяна Миколаївна – викладач педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича.

Григор'єва Олена Володимирівна – доцент кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін ІІПО Чернівецької області, кандидат біологічних наук.

Романовська Діана Дормідонтівна – завідувач науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи ІІПО Чернівецької області, кандидат психологічних наук.

Головченко Людмила Юріївна – директор Чернівецького обласного центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді.

Гончарова-Чагор Алла Орестівна – методист центру практичної психології і соціальної роботи управління освіти Чернівецької міської ради.

Пислар Олеся Василівна – методист з психологічної служби РМК управління освіти, молоді та спорту Хотинської РДА.

Бобик Світлана Михайлівна – практичний психолог-методист Клішківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Хотинського району.

Абрам'юк Галина Йосипівна – заступник директора з виховної роботи Чернівецької гімназії №5 Чернівецької міської ради.

Василинчук Наталія Георгіївна – заступник директора з виховної роботи Чернівецької гімназії №3 Чернівецької міської ради.

Боднарюк Олена Вадимівна – заступник директора з виховної роботи Чернівецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №6 Чернівецької міської ради.